

A személyiségváltozás háttere és szexuális viselkedés a börtönben

Pasztorális szempontok

Az alábbi tanulmány alapja az az önkéntes és anonim kérdőíves felmérés-, illetve kísérletsorozat, amelyet önkéntes börtönmissziós éveim alatt végeztem a Kozma utcai Budapesti Fegyház és Börtönben.

2007 decemberében végeztem itt első alkalommal helyszíni kérdőíves felmérést. Célja annak feltérképezése volt, hogy a – valamilyen szinten – hívő férfi fogvatartott miként fogadja be Krisztus megváltó művét a börtönlét okozta nehéz élethelyzetben, krízisben. E szempontnak igyekeztem prioritást adni azon a kérdőíven, amelynek segítségével a börtönben fogvatartottak vallási és lelkiállapotának felméréséből a krízisük *megélésére, annak folyamatára* szándékoztam következtetni, és abból – mint börtönmissziós – különböző megállapításokat tenni, azzal kapcsolatban, hogy a börtönlét hogyan hat a vallásosságra, a vallásosság a megküzdésen keresztül hogyan hat a börtönlétre; milyen *változások* történnek a fogvatartottban a börtönbüntetés következményeként?¹

Az első felmérés eredményeire támaszkodva végeztem el a második felmérést 2008 novemberében, elsősorban a visszaesés okainak vallási összetevői után kutatva, miután az első felmérés számos pozitív eredmény mellett (a büntetés; a szenvedés értelme; az ellenséghez való viszony; megbocsátás; istenkapcsolatok, Isten bevonása a probléma megoldásba; hit- és imaélet; vallás a neveltetésben; krízishelyzetek/öngyilkosság stb.) rendkívül negatív számadatokat hozott a visszaesést illetően. Nevezetesen: hogyan lehetséges az, hogy egy önmagát a börtönátlagnál lényegesen vallásosabbnak tartó hívő csoport – amely

érdekes módon a börtönátlagnál nagyobb arányban tartalmaz életellenes bűncselekményekért elítélteket, továbbá öngyilkossággal próbálkozókat is – a börtönátlagnál kedvezőbb számos tulajdonság dacára is nem, illetve alig képes megküzdenni a bűnbe való visszaeséssel? A felmérés jelentősége nem pusztán a felmérés tárgyát képező jellemzők számszerű feltárásában rejlik, hanem abban (is), hogy a kérdőívre adott válaszok feldolgozása lehetőséget ad annak tanulmányozására, hogy milyen az elítéltek hitbéli (vallásos) viselkedésének *időbeli változása*, és ezzel közelebb vihet a visszaesés hitbéli természetének megismeréséhez és megértéséhez.²

2009 decemberében végeztem el a harmadik felmérést az első és a második felméréssel azonos helyen és körülmények között, de a minta ezúttal is változott. Az ismét teljesen önkéntes és anonim felmérés igen kényes kérdéseket feszegetett: a börtönlét kényszerűsége közepette a fogvatartottak szexuális szokásait, a másik emberhez való viszonyukat (segítőkézség, empátia, vagy épp ellenkezőleg: bosszúvágy, hosztilitás, azaz ellenségesség, sértődöttség), s mindezek kapcsán a cigány és a nem cigány férfiak közötti különbözőségeket, az ebből eredő esetleges feszültségeket tudakolta. A kérdések közvetve a rendezhez, a törvényességhez, az igazságszolgáltatáshoz való viszonyukat is kutatták. A felmérés a korábbiakhoz hasonló nagyságú, mintegy százfős minta válaszait rögzítette. Kilenvenhat értékelhető válasz érkezett vissza a huszonegy kérdést tartalmazó kérdőív (1. melléklet) kitöltése után. Jelen tanulmány e felmérés eredményeit foglalja össze.

¹ Bányai M.: Börtönben fogva tartottak vallási- és lelkiállapot-felmérése. *Embortárs*, 2008/3., 257–274. ■ ² Bányai M.: Ismételt megtérések visszaeső bűnözőknél – Börtönben fogva tartottak vallási- és lelkiállapot-felmérése 2. *Embortárs*, 2009/4., 356–385.

A kutatás eredményeinek értékelése során derült ki, hogy a felmérés több, eddig nem ismert összefüggésre vezetett rá, ezért menet közben – az eredeti célt megtartva – úgy döntöttem, a felmérés változóit a felmérés összes egyéb változójával való keresztösszefüggésében is megvizsgálom, ami a kutatás alapvető témáin túl értékes „melléktermékeket” (többnyire további kérdéseket) hozott felszínre. Kérdéseket: ezért a felmérés értékelése – adott esetben pusztán a számszerű eredményeket közölve – a következtetések után valóságos kérdőjeleket tesz, mert az adott következtetés bizonyításához további vizsgálatok szükségesek. Főleg olyan vonatkozásban, hogy mely esetekben állítható nagy valószínűséggel, hogy ok-okozati összefüggésről van szó. Több összefüggés azonban már a felvetés szintjén is annyira meglepő, hogy véleményem szerint a kérdésfelvetés önmagában is haladás az ismeretek útján.

A FOGVATARTOTT KAPCSOLATA KÖRNYEZETÉVEL

1. A sértettség/igazságtalanság élménye

Vajon a fogvatartottak mennyire tartják megérdemeltnek jelenlegi börtönbüntetésüket? (2. kérdés) A direkt válaszokon túl a fogvatartottak viselkedésének messzemenő további összefüggéseit lehetett megállapítani az erre és más kérdésekre adott válaszaik keresztösszefüggéseiből.

A 91 értékelhető válasz írójából (48 cigány, 43 nem cigány férfi) 42% válaszolt úgy, hogy szerintem nem érdemli meg jelenlegi büntetését (a cigányok 44%-a, a nem cigányok 40%-a)! Az ezt válaszolók 55%-a cigány, 45%-a nem cigány, vagyis ez pontosan tükrözi a kérdezett minta etnikai összetételét. A cigány válaszolók 8%-a, a nem cigányok 9%-a kifejezetten ártatlannak tartja magát, illetve bevallása szerint el sem követte azt, amivel vádolták, a többiek túl soknak tartják a büntetést.

E sértett alapbeállítódásnak – ráadásul a személytelen társadalom miatt, ahogyan ők érzik – a felmérés adatainak feldolgozása alapján erős hatása van az illetők sok más válaszára, azaz beállítódására is. Például közömbösség az igazság-

szolgáltatással és a bűnfelderítéssel szemben, de embertársaik iránt is, a negatívabb viszonyulásokról nem is beszélve.

Keresztösszefüggések a dühvel, haraggal, bosszúvágygal

Arra a kérdésre (1. kérdés), hogy mit tenne akkor, ha vérbe fagyva találna egy földön fekvő férfit egy elhagyott helyen, aki még él, és felismeri, hogy miatta jutott a börtönbe, a 93 fő válaszoló (51 cigány, 42 nem cigány) közül csak 13% válaszolta azt, hogy „sorsára hagyná, mert azt kapta, amit megérdemelt”. A cigányok 6%-a, a nem cigányok 21%-a válaszolt így. Az így válaszolók 25%-a cigány, 75%-a nem cigány.

Roppant érdekes, ha megnézzük a sértettség és az utóbbi kérdésre adott válaszok összefüggését. Azon 13%-ból, akik segítség nélkül otthagynák a földön embertársaikat, 75% tartja magát ártatlannak, illetve a kapott büntetést túl súlyosnak. (Az így válaszoló cigányok 66%-a, a nem cigányok 78%-a.) Ők teszik ki az „ártatlan/érzékeny” csoport 24%-át, a cigányok 10%-át, a nem cigányok 41%-át.

Úgy tűnik, hogy azokban, akik úgy élik meg börtönbüntetésüket, hogy azt nem érdemelték meg (ártatlanok, vagy túl súlyosnak tartják a büntetésüket), valószínűleg olyan erős belső személyiségi sérülés keletkezik, különösen a nem cigány fogvatartottak körében, amely torzítja személyiségüket, s ez erősen növeli a másik ember iránti bosszú, közömbösség vagy agresszió esélyét. Ráadásul ismert, hogy a krízisre hajlamosító tényezők, főleg a halmozódó stresszorok egyik legfontosabbika az ellenségeség. Íme a nyomozóhatóságok és az igazságszolgáltatás felelőssége! Természetesen egyénenként további vizsgálódásokat érdemelne, hogy mennyiben az önértékelésükben, értékítéletükben, személyiségükben eleve torzult egyének állnak e számok mögött, illetve mennyiben a netán valóban kifogásolható ítéletek. Továbbá, hogy azért torzult-e a személyiségük, mert igazságtalanul börtönbe zárták őket, vagy a személyiségükben eleve torzultak inkább igazságtalannak érzik a büntetésüket („érzékenyebbek”? És reakciójukban *a nem cigány fogva-*

tartottak miért reagálnak minderre kimutathatóan negatívabban cigány társaiknál? Jelen felmérés csupán az összefüggés feltárására terjedhetett ki.

Keresztösszefüggések a közömbösséggel, empátiahiánnyal

Részben kontrollkérdésként szerepelt a kérdőívnek az a kérdése (15. kérdés), amelyben az előbbi két válaszlehetőségből (1. kérdés) kértem megválaszolni, hogy „mit tenne, ha vérbe fagyva egy földön fekvő ismeretlen cigány férfit találna egy elhagyatott helyen, aki még él”. (Tehát a kérdésben érintett férfi ezúttal nem volt oka a kérdezett börtönbe kerülésének.)

A kérdésre 94 fő válaszolt (51 cigány, 43 nem cigány). A szerencsétlenül jártat sorsára hagyná és továbbmenne 12% (a cigányok 8%-a, a nem cigányok 16%-a). Az így válaszolók 36%-a cigány, 64%-a nem cigány. A minta 88%-a segítené vagy segítséget hívna (a cigányok 92%-a, a nem cigányok 84%-a). Az így válaszolók 57%-a cigány, 43%-a nem cigány. Az erre a kérdésre adott válaszok struktúrája láthatóan jó egyezőséget mutat az első cserbenhagyásos kérdéshez adottal (1. kérdés), gyakorlatilag a teljes mintának ugyanolyan arányában vannak a segítséget megtagadók. Azon 12%-ból, akik segítség nélkül otthagynák a földön embertársukat, ezúttal 55% tartja magát ártatlannak, illetve a kapott büntetést túl súlyosnak. (Az így válaszoló cigányok 20%-a, a nem cigányok 83%-a!) A teljes mintához viszonyítva, ahol összesen 42% az „ártatlan”, 44% a cigányok között és 40% a nem cigányok között, *szembetűnő, hogy a nem cigány cserbenhagyók aránya milyen magas*; ezen „ártatlan/érzékeny” csoport 15%-a (a cigányok 5%-a, a nem cigányok 26%-a).

Ha mélyebben megvizsgáljuk a tételes válaszokat, kiderül, hogy a két kérdésre nem ugyanazok válaszoltak az első látásra elvárható logikus következetességgel. Azaz azok között, akik az 1. és a 15. kérdésre a cserbenhagyásos választ adták meg – az 1. kérdésre 3 cigány és 9 nem cigány, azaz összesen 12 fő, a 15. kérdésre 4 cigány és 7 nem cigány, azaz összesen 11 fő –, az átfedés a cigányok között nulla, s a nem cigá-

nyok között is csak 3 fő. Azaz lényegében mások jelölték meg a cserbenhagyásos válaszokat a két kérdésnél. Vajon miért? A válaszokból kitűnően közös bennük – elsősorban a nem cigányokra figyelemmel –, hogy a nem cigányok között mindkét kérdésnél csupán 1 fő az, aki a 2. kérdésre válaszolva nem az „ártatlan” csoportba sorolta a választ, tehát megérdemeltnek tartja büntetését (azaz a *nem cigányok között* 86 és 89%-os egyezéssel a *többi személy az „ártatlan/érzékeny” csoport tagja*). Másfelől: azon nem cigány férfiak közül, akik nem tartják megérdemeltnek a büntetésüket (2. kérdés), 35% hagyná sorsára a 15. kérdés kapcsán a szerencsétlenül jártat, míg cigányoknál csak 5%.

Azt is figyelembe kell vennünk, hogy más-más érzelmi reakciót vált ki a két kérdés. Az 1. kérdésre adott cserbenhagyásos válasz feltehetően dühöt, haragot, bosszúvágyat takar, míg a 15. kérdésre adott cserbenhagyásos válasz elsősorban közömbösségre, az empátia hiányára utal. Az, aki mindkét kérdésre pozitív segítő reakcióval válaszolt – főleg az 1. kérdésnél, ahol az esetleg meglévő dühöt, haragot, bosszúvágyat a kérdésben vázolt személy iránt ehhez le kellett győzni –, empátiás hozzáállásról tanúskodott. Úgy tűnik, *elsősorban a nem cigány válaszadóknál erősebb az a sértettségből, igazságtalanságérzetből fakadó negatív indulat, amely előidézi, hogy ne az ösztönös, természetes segítség vezérelje tetteiket, hanem a düh, a harag, a bosszúvágy, illetve egyszerűen az empátia hiánya*. Ez olyan erős, hogy még úgymond semleges helyzetben is elnyomja bennük a természetes segítőkészséget, és közömbössé tesz. A cigány emberek az évszázadok során talán jobban hozzászokhattak a társadalmi megkülönböztetéshez, igazságtalansághoz, és ezért jobban képesek elűnni? – Nem mintha ezért bármiféle társadalmi megkülönböztetés helyes lenne, de összehasonlításképpen érdekes lehet kitekintnünk a kereszténység példájára, amely üldözött korában más keresztényeket nevelt ki önmagából, mint amikor elfogadottá vált, majd a hatalom társa vagy részese lett.

Az 1. kérdésre adott válaszok korábban leírt elemzésének számaiból kiderül, hogy azért azok közül, akik nem tartják megérdemeltnek bünte-

tésüket, a többség (76%) még így is segít a bajbajutotton – cigányoknál 90%, a nem cigányoknál csak 59% (!) –, annak ellenére, hogy annak a személynek köszönheti, hogy börtönbe jutott. A börtönbe juttatás szempontjából semleges 15. kérdésre adott válaszok korábban szintén leírt elemzésének számaiból kiderül, hogy azok közül, akik nem tartják megérdemeltnek büntetésüket, a többség (85%) ebben a helyzetben még jobban segít a bajbajutotton – cigányoknál 95%, a nem cigányoknál csak 65% (!).

A két kérdésre adott válaszok arányaiban tapasztalható eltérés éppen abból fakadhat, hogy nyilván könnyebb segíteni egy semleges személynek, aki bajba jutott, mint egy olyanak, akire haragszunk, mert utóbbi esetben még a negatív indulatainkon is úrrá kell lennünk ahhoz, hogy segítsünk.

A harmadik felmérés 18. kérdése az *egyéni önfeláldozás oldaláról* vizsgálja az emberi kapcsolatokat, ami részben átfedésben van az empátiával, részben több annál. A kérdezett mint életmentő a viharos vízben négy fuldoklóhoz ér. A négy ismeretlen férfi közül három cigány, egy nem az. A mentőcsónak csak négy személyes.

A 90 fő válaszoló (50 cigány, 40 nem cigány) 68%-a mindenkit felvesz, és ő maga inkább kiugrik a csónakból, és a csónakba kapaszkodva, a vízben várja a további segítséget (a cigányok 70%-a, a nem cigányok 65%-a). Az így válaszolók 57%-a cigány, 43%-a nem cigány. 24% minden más szempont nélkül, egyiket a másik után felveszi a csónakba, a negyediket kényszerűségből a vízben hagyja (a cigányok 26%-a, a nem cigányok 23%-a). Az így válaszolók 59%-a cigány, 41%-a nem cigány. Mindössze 6% (1 fő cigány, 5 fő nem cigány), aki egy cigányt hagyna a vízben, 1-1 fő nem cigány pedig mindenkit, illetve a nem cigányt hagyná a vízben. E csoport tagjai az egyetlen cigány férfi kivételével, azaz 86%-ban úgy nyilatkoztak, hogy nem érdemelték meg a büntetésüket. A másik oldalról közelítve még szemléletesebb képet kapunk: azon nem cigányok közül, akik véleményük szerint nem érdemelték meg büntetésüket, 35% hagyná sorsára szerencsétlenül járt társát, míg a cigányoknál az ennek megfelelő arány csupán 5% (egyetlen fő)!

Keresztösszefüggések a homoszexualitással

Azon nem cigány személyek közül, akik úgy érzik, hogy nem érdemelték meg büntetésüket („ártatlan/érzékeny”), 29% folytat homoszexuális kapcsolatot börtöntársával (nagyjából fele-fele arányban rendszeresen, illetve néha), míg a cigányok esetében csak 24%. (A teljes minta 21,3%-a folytat homoszexuális gyakorlatot [is].)

A keresztösszefüggésekből adódó további érdekes eredmény az, hogy az „ártatlanok/érzékenyek” és *együttal* a másikat sorsára hagyók (1. kérdés), azaz a választ adó mintából 2 fő cigány és 7 fő nem cigány férfi között *jóval magasabb a homoszexuális gyakorlatot folytatók aránya, mint a teljes minta átlagában*. Mindkét cigány férfi, illetve 3 fő nem cigányember, azaz 100% és 43%!

A 15. kérdést kontrollkérdésnek értelmezve, az erre adott válaszok alapján megerősíthetjük a fent leírtakat, ami a homoszexualitást illeti. Az önmagukat az „ártatlan/érzékeny” csoportba sorolók és *együttal* a szerencsétlenül jártat a 15. kérdés szerint sorsára hagyó 6 fő *nem cigány* személy közül 5 fő homoszexuális hajlammal (3 fő rendszeresen, 2 fő elvétve), ami 83%-ot képvisel. Közülük 2 személy *együttal* vamzer (besúgó, spicli, beépített „tégla”) is. Az önmagukat az „ártatlan/érzékeny” csoportba sorolók és *együttal* a szerencsétlenül jártat sorsára hagyók között csak egyetlen cigány férfi van, aki *együttal* vamzer is. (Lásd a homoszexualitás és a vamzerszerep közötti összefüggést később.)

Lehet, hogy a homoszexuális hajlammal rendelkezők érzékenyebben reagálnak az általuk igazságtalannak ítélt (vagy vélt) élethelyzetekre, mint az ilyen késztetéssel nem rendelkező társaik?

Összefoglalva

A sértettség pozitív korrelációt mutat – főleg a nem cigány fogvatartottak esetében – az első sorban düh, harag, bosszúvágy által jellemzett agresszív magatartással. Továbbá a közömbösséggel, a másik ember cserbenhagyására való fokozottabb hajlammal, az empátiahiánnyal is jellemzett hosztilitással és kapcsolati elutasítással.

tással, mind a privát, mind az azon kívüli – például törvényesség, rend – kapcsolatokban. Ismert, hogy a hosztilitás a krízis kialakulására hajlamosító egyik legerősebb tényező, főleg olyan más tényezők halmozódása esetén, amelyek szintén gyakoriak a börtönben (indulatvezérelt reakciók, fokozott „acting out”-készség, impulzuskontroll-zavarok, kapcsolati függőség, kötődési/elengedési nehézségek, pszichés tünetekkel küzdők stb.), mindez egyidejű kudarcélmények hatására. Kevésbé erős korrelációt mutat a sértettség a homoszexuális hajlam kialakulásával, és az olyan személyiségtorzulással, mint a börtöntárs egyéni érdekből való bevagy elárulása, illetve a homoszexualitással együtt a hajlam a másik ember tárgyként történő kezelésére, kihasználására.

A sértettség negatív korrelációt mutat a megbocsátásra való készséggel, szintén főleg a nem cigány fogvatartottak esetében.

2. Megbocsátás – ellenségkép

A megbocsátás pszichológiáját, hatásmechanizmusát a szakirodalom részletesen tárgyalja.³ Jelen fejezetben a felmérés eredményeit ennek tükrében, az elméleti megállapításokkal való összefüggésükben értékelem.

A felmérés 13. kérdése, miszerint „karácsony közeledtével hogyan viszonyul testvéréhez, akivel évek óta haragban van, nem is beszélnek egymással, mert úgy érzi, hogy testvére az, aki megsértette”, érdekes kontrollja a fent leírtaknak. A 91 fő válaszoló (48 cigány, 43 nem cigány) 81%-a kezdeményezné a kibékülést (a cigányok 83%-a, a nem cigányok 79%-a). Az így válaszolók 54%-a cigány, 46%-a nem cigány, ez gyakorlatilag a teljes minta etnikumi összetételének felel meg. 19% nem tesz semmit (a cigányok 17%-a, a nem cigányok 21%-a), mondván, hogy a testvére sértette meg, kérjen ő bocsánatot. A testvértől bocsánatkérést elvárók 43%-a a 2. kérdésre válaszolva nem érdemelte meg börtönbüntetését (a cigányok 38%-a, a nem cigányok 44%-a).

Látható, hogy ez utóbbi arány gyakorlatilag megegyezik a teljes minta ugyanezen kérdésre vonatkozó válaszában arányával, így azt kell mondanunk, hogy *az előzőekben részletesen vizsgált sértettségnek a privát, személyes, családi kapcsolatokra nincs megkülönböztető hatása.*

Habár meg kell említeni azt, hogy az önmagukat az „ártatlan/érzékeny” csoportba soroló nem cigány fogvatartottak 29%-a ebben a kérdésben nem (illetve sem) békülne, szemben a teljes nem cigány minta 21%-ával. Ők teszik ki a nem békülő nem cigány személyek 56%-át. Ezzel szemben a cigány „ártatlan/érzékeny” csoportba tartozóknak csak a 19%-a nem békülne, szemben a teljes cigány mintára jellemző 17%-kal. Ők teszik ki a nem békülő cigány személyek 50%-át.

Tehát úgy tűnik, hogy *a cigány fogvatartottak privát, személyes kapcsolataikban békülékenyebbek, és a nem jogosnak tartott törvényi büntetés miatti érzékenységük alig hat erre.*

A harmadik felmérés 10. kérdése a közismertté vált olaszlisztkai esetre kérdezett rá, ezúttal etnikumi vonatkozás nélkül, miszerint mit tetszel, ha „barátaiddal a kocsmából kijöve látod, hogy egy gépkocsijával szabályosan közlekedő férfi a szemed láttára majdnem elgázolja a figyelmetlen kislányodat, aki szerencsére sértetlenül megússza”.

A 94 fő válaszoló (51 cigány, 43 nem cigány) válasza hajszálpontosan azonos arányban, 42,5-42,5%-ban oszlott meg a két lehetséges válasz között, azaz egyik csoport a kislányt vonná kérdőre, a másik a gépkocsi vezetőjét. Így válaszolt a cigányok 45-45%-a, illetve a nem cigányok 40-40%-a. Mindkét esetben az így válaszolók 58%-a volt cigány, 42%-a pedig nem cigány. Más tenne – harmadik lehetőségként – a válaszolók 14%-a (a cigányok 10%-a, a nem cigányok 21%-a). Az így válaszolók 36%-a cigány, 64%-a nem cigány. (Például önmagát is felelősnek tartja, mert nem figyelt a kislányra; köszönetet mondana a gépkocsivezetőnek; mindkettőt felelősre vonná; hálát ad Istennek, hogy nem történt baj, stb.)

³ Lásd Horváth-Szabó K.: *Vallás és emberi magatartás*, Piliscsaba, 2008, PPKE. Szentmártoni M.: *Megbocsátás és kiengesztelés. Vigilia*, 2008/7., 542-547.

Érdekes eredményre jutunk, ha az előző két vizsgált tényező (karácsonyi békülés, olaszliszkai eset) egymással való összefüggését vizsgáljuk.

A testvérével karácsonykor sem békülök 14 személy közül (8 fő cigány, 6 fő nem cigány) 71% a személygépkocsi vezetőjét vonná felelősségre (a cigány nem békülök 75%-a, a nem cigány nem békülök 67%-a)! Ők teszik ki a személygépkocsi-vezetőt elmarasztalók 29%-át (32%-át a cigányoknál, 25%-át a nem cigányoknál).

Eszerint úgy tűnik, a békülésre való kisebb hajlandóság (nagyobb hosztilitás) erősebb agresszivitással jár együtt.

Nem kevésbé érdekes, hogy a *homoszexuális gyakorlatot folytatók* (20 fő, 11 cigány, 9 nem cigány, lásd később) 60%-a (12 fő) szintén a személygépkocsi vezetőjének támadna (6 fő – a cigányok 55%-a, 6 fő – a nem cigányok 67%-a).

Itt a homoszexualitáson kívül más tényezők is szerepet játszhatnak, mert nem igazán egyezik a tapasztalattal, hogy az ilyen emberek az átlagosnál agresszívabbak lennének.

3. Megbocsátás

– családi és más személyes kapcsolatok

A kapcsolatoknak azt a nagyon fontos részét, amelyet a közvetlen környezet hatása, befolyása jelent főleg hitéleti, vallási szempontból, elsősorban a büntetett előéletű visszaesők számára, a második felmérés eredményeit ismertető cikk tárgyalja.⁴

Nyilván kiemelt jelentőségű, hogy emberi kapcsolataikon belül a fogvatartottak hogyan viszonyulnak feleségükhöz, élettársukhoz, párjukhoz. A harmadik kérdőív 4., 6., 16. és 17. kérdései hipotetikus, de a fogvatartottak életében nagyon is életszerű helyzetekre kérdeznak rá, a megbocsátás, kiengesztelődés kontra harag, bosszú, büntetés témakörében. Ez a fogvatartottak érzelmi, indulati hozzáállásának megismerését célozza.

A harmonikus családi élet védelmében a harmadik felmérés kérdésére, miszerint hogyan viszonyul ahhoz a kísértéshez, hogy egykor őt kiköszarazó szerelme véletlenül újra felbukkan az életében, miközben már a fogvatartottnak családja, gyerekei vannak, a nagy többség egyértelműen és határozottan elutasító választ adott (4. kérdés).

A 92 fő válaszoló (49 cigány, 43 nem cigány) 77%-a elhárítja a közeledést (a cigányok 76%-a, a nem cigányok 79%-a). Az így válaszolók 52%-a cigány, 48%-a nem cigány. 16% kihasználná a kínáló alkalmat, mert igyekezne megkapni egykori szerelmét (a cigányok 18%-a, a nem cigányok 14%-a). Az így válaszolók 60%-a cigány, 40%-a nem cigány. A válaszolók 7%-a másképp reagálna (megtartaná a kapcsolatot baráti szinten, jól megverné, stb.).

Mit teszel, amikor „rájössz, hogy feleség/élettársad/barátnőd, akit szeretsz, teljesen nyilvánvalóan megcsal (6. kérdés)? Te már egy ideje szabadultál a börtönből, és ő megbocsátott neked a börtön miatt, sőt hűséges volt hozzád, amíg távol voltál.”

A 87 válaszoló személy (44 cigány, 43 nem cigány) 62%-a megbocsátana (a cigányok 73%-a, a nem cigányok 56%-a), és megpróbálná helyreállítani a kapcsolatot. Az így válaszolók 56%-a cigány, 44%-a nem cigány. 29% megszakítaná a kapcsolatot (a cigányok 27%-a, a nem cigányok 30%-a). Az így válaszolók 48%-a cigány, 52%-a nem cigány. A válaszolók 9%-a inkább megbüntetné a társát (a cigányok 5%-a, a nem cigányok 14%-a). Az így válaszolók 25%-a cigány, 75%-a nem cigány.

A 16. kérdésben a feleség/élettárs, „akit nagyon szeretted, évekkal ezelőtt elhagyott, és most visszatér azzal, hogy nagyon megbánta, kéri, hogy bocsáss meg, és szeretne újra veled élni, mert még mindig te vagy számára az igazi. Te azóta egyedül élsz. Mit teszel?”

A 95 válaszoló (50 cigány, 45 nem cigány) 53%-a megbocsátana, és visszafogadná a nőt (a cigányok 52%-a, a nem cigányok 53%-a). Az így válaszolók 52%-a cigány, 48%-a nem cigány. A válaszolók 30%-a megbocsát, de már nem fogad vissza (a cigányok 34%-a, a nem cigányok 27%-a).

4 Bányai M.: *Ismételt megtérések visszaeső bűnözőknél – Börtönben fogva tartottak vallási- és lelkiállapot-felmérése 2.*, i. m.

Az így válaszolók 59%-a cigány, 41%-a nem cigány. 16% nem bocsát meg, és elküldi a nőt (a cigányok 14%-a, a nem cigányok 18%-a). Az így válaszolók 47%-a cigány, 53%-a nem cigány.

A 17. kérdés esete hasonló az előbbi helyzethez, azzal a különbséggel, hogy „az asszony láthatóan várandós, de nem tőled. Viszont te még mindig szereted. Mit teszel?”

Itt már a 93 fő válaszolónak (50 cigány, 53 nem cigány) csak 41%-a bocsát meg, és fogadja vissza a nőt a gyerekekkel (a cigányok 46%-a, a nem cigányok 35%-a). Az így válaszolók 60%-a cigány, 40%-a nem cigány. 32% megbocsát, de nem fogad vissza (a cigányok 36%-a, a nem cigányok 28%-a). Érdekes, hogy ez a válasz szinte hajszálpontosan az előbbi kérdés azonos válaszlehetőségére adott válaszarányt tükrözi. 18% nem bocsát meg, és elküldi a nőt (a cigányok 14%-a, a nem cigányok 23%-a). Az így válaszolók 41%-a cigány, 59%-a nem cigány. Az így válaszolók aránya az előbbi kérdés hasonló válaszlehetőségének arányához áll közel. A válaszolók 9%-a visszafogadná az asszonyt, de csak úgy, ha elveteti a gyereket (a cigányok 4%-a, a nem cigányok 14%-a). Az így válaszolók 25%-a cigány, 75%-a nem cigány.

Látható, hogy azok aránya, akik megbocsátóak, és visszaveszik az asszonyt, plusz azok aránya, akik csak a gyerek nélkül hajlandók visszafogadni, együttesen teszik ki azt az arányt, mint az előző kérdésben a megbocsátó visszafogadók. Feltételezhető tehát, hogy a gyerek „képbe jövele” ez utóbbi csoport visszafogadó készségét zavarta meg.

Keresztösszefüggések a sértődött életérzéssel

Figyelemre méltó az az összefüggés, amelyet az „ártatlan/érzékeny” csoport sértettsége és a 6. kérdésben tanúsított elutasítás (kapcsolatmegszakítás 29% [cigány 27%, nem cigány 30%] plusz büntetés 9% [cigány 5%, nem cigány 14%]) között tapasztalhatunk, elsősorban a nem cigányok körében. Ugyanis válaszukban *a magukat az „ártatlan/érzékeny” csoporthoz soroló nem cigányok közül 65% elutasító* a jelen kérdésben, szemben a teljes mintára vonatkozó, zárójelből kiolvasható 44%-kal. Tehát ezek a

nem cigány fogvatartottak annyival érzékenyebbek e magánszférát érintő területen is, hogy közülük másfélszer annyian elutasítók, mint a minta átlaga. Ráadásul ők teszik ki az ebben a kérdésben elutasító magatartást tanúsító nem cigány fogvatartottak 58%-át. Ez annál inkább érdekes, mert a cigányok között ilyen értelmű különbség nem tapasztalható! (Az önmagukat „ártatlan/érzékeny” tartó cigányok között 29% elutasító ebben a kérdésben, szemben a teljes mintára vonatkozó, zárójelből kiolvasható 32%-kal. Ők teszik ki az elutasító magatartást tanúsító cigány fogvatartottak 43%-át.)

A 16. kérdésre adott válaszokból is figyelemre méltó az a hasonló összefüggés, amelyet az „ártatlan/érzékeny” csoport sértettsége és az ebben a kérdésben tanúsított elutasítás (nem fogad vissza 30% [cigány 34%, nem cigány 27%] plusz el is küld 16% [cigány 14%, nem cigány 18%]) között tapasztalhatunk, elsősorban a nem cigányok körében. Ugyanis a *magukat az „ártatlan/érzékeny” csoporthoz soroló nem cigányok közül 88% (!) elutasító* a jelen kérdésben, szemben a teljes mintára vonatkozó, zárójelből kiolvasható 45%-kal. Sokkal kevésbé tolerálják az elhagyatást, mint a megcsalást. Tehát ezek *a nem cigány fogvatartottak* itt szintén annyival érzékenyebbek e magánszférát érintő területen is, hogy közülük *közel kétszer annyian elutasítók, mint a minta átlaga*. Ráadásul ők teszik ki az ebben a kérdésben elutasító magatartást tanúsító nem cigány fogvatartottak 75%-át. Ez annál inkább érdekes, mert a cigányok között ekkora különbség nem tapasztalható. (Az önmagukat „ártatlan/érzékeny” tartó cigányok között 62% elutasító ebben a kérdésben, szemben a teljes mintára vonatkozó, zárójelből kiolvasható 48%-kal. Ők teszik ki az elutasító magatartást tanúsító cigány fogvatartottak 54%-át.)

Úgy tűnik, a cigányok számára minőségi különbség van a megcsalás és elhagyatás között (előbbi inkább megbocsátható), míg nem cigányoknál ez kevésbé áll fenn, kivéve az „ártatlan/érzékeny”-ségükben sértett nem cigányokat, akik a cigány attitűdhez hasonlóan viszonyulnak.

A 17. kérdésre adott válaszok alapján is lekövethető az a keresztösszefüggés, amelyet az „ár-

tatlan/érzékeny” csoport sértettsége és az ebben a kérdésben tanúsított elutasítás (nem fogad vissza 32% [cigány 36%, nem cigány 28%], plusz el is küld 18% [cigány 14%, nem cigány 23%], plusz feltétellel fogad vissza 9% [cigány 4%, nem cigány 14%]) között tapasztalhatunk, elsősorban a nem cigányok körében. Ugyanis *a magukat az „ártatlan/érzékeny” csoporthoz tartozónak valló nem cigányok közül 82% (!) elutasító* a jelen kérdésben, szemben a teljes mintára vonatkozó, zárójelből kiolvasható 65%-kal. Tehát ezek a nem cigány fogvatartottak itt is annival érzékenyebbek e magánszférát érintő területen is, hogy közülük jelentősen többen elutasítók, mint a minta átlaga. Ők teszik ki az ebben a kérdésben elutasító magatartást tanúsító nem cigány fogvatartottak 50%-át. Ez annál inkább érdekes, mert a cigányok között ekkora különbség nem tapasztalható. (Az önmagukat „ártatlannak” tartó cigányok között 43% elutasító ebben a kérdésben, szemben a teljes mintára vonatkozó, zárójelből kiolvasható 54%-kal. Ők teszik ki az elutasító magatartást tanúsító cigány fogvatartottak 33%-át.)

Keresztösszefüggések a szégyenérzettel és büntudattal

A 16. kérdés kapcsán a 14 fő nem megbocsátó (azaz elküldő) – 7 cigány, 7 nem cigány – közül heten (3 cigány, 4 nem cigány) bűnnek tartják az önkielégítést (lásd 7. kérdés), ami a vizsgált megbocsátókészség és a szégyen/büntudat összefüggésére utalhat az önkielégítésen keresztül (lásd később). Ez 50%, a nem megbocsátó cigányok 43%-a, a nem megbocsátó nem cigányok 57%-a. (A teljes mintán belül csak 37% tartja bűnnek, 43% a cigányoknál, 30% a nem cigányoknál – lásd később.) Ők jelentik az önkielégítést bűnnek tartó fogvatartottak 20%-át (cigányoknál 14%-át, nem cigányoknál 31%-át).

Azaz *nem cigányok esetén arányában közel kétszeres eltérés tapasztalható az alapmintától*. Náluk a bűnnel, büntudattal/szégyennel való megküzdés a vonatkozó kérdésben szereplő élethelyzetre is kihat. Náluk az elhagyatás érzésébe feltehetően szégyen (is) gyűl, önértet-

ket sérti, hogy elhagyták őket. A sértettség és szégyenérzet keverékéről van szó.

A fenti kérdésben taglaltak a 17. kérdésre adott válaszokra is elmondhatók, azzal az eltéréssel, hogy ezúttal a cigányok esetén tapasztalható az a fajta összefüggés, amelyet a 16. kérdés kapcsán a nem cigányokra vonatkoztattam: a 17 fő elküldőből (7 cigány, 10 nem cigány) 7 fő (4 cigány, 3 nem cigány) tartja bűnnek az önkielégítést, ami 41% (57% a cigányoknál, 30% a nem cigányoknál). (A teljes mintán belül csak 37% tartja bűnnek, 43% a cigányoknál, 30% a nem cigányoknál.)

Látható viszont, hogy a teljes minta számaihoz képest a cigányokkal kapcsolatos érintett korreláció kevésbé erős, mint az előző kérdés nem cigányainak esetében. Mi lehet az az eltérés az alaphelyzetben az előző kérdéshez képest, amely etnikai vonatkozásban megfordítja az eredményt? Az, hogy ezúttal nemcsak az asszonyt, hanem a gyereket is elküldi (nem saját gyerek!), miért okozhatja ezt a változást? Csak egy lehetőség: a sértettségből adódóan erősebb bosszúvágygal jellemezhető nem cigányok esetleg nagyobb elégtételt éreznek az asszony megbüntetésére, hogy a gyerekével együtt küldik el?

Keresztösszefüggések a válaszolók között

Roppant érdekes, ha megvizsgáljuk a 6., 16. és 17., úgynevezett érzelmi kérdések válaszadóinak egymással való összefüggését. Bár gyakorlatilag mindhárom kérdés a megbocsátás és az elutasítás közötti döntést firtatja a párkapcsolatokban, ebből egyáltalán nem következik az a fajta – elsőre elvárható logikus – magatartás, hogy a három kérdésben ugyanazok a személyek hasonló válaszokat adtak. A 6. kérdés a *megcsalatról* szól, a 16. és 17. kérdés lényege az *elhagyatást* követő elégtételhez – nevezetesen a szeretett elhagyó visszatéréséhez – való viszonyulás.

Azok közül, akik a 6. kérdésben elutasító választ adtak (35 fő, ebből 16 fő cigány, 19 fő nem cigány), csak 46% (44% cigány, 47% nem cigány) válaszolt elutasítóan a 16. és 17. kérdés valamelyikére vagy mindkettőre, és csak 20% (19% cigány, 21% nem cigány) *volt elutasító mindkét utóbbi kérdésben*. Az így válaszoló nem cigányok

háromnegyede nem tartja megérdemeltnek a büntetését, míg a cigányoknál csak egyharmad!

Megfordítva: a 16. kérdésre elutasítóan válaszolók közül 38% válaszolt a 6. kérdésre is elutasítóan (a cigányok 50%-a, a nem cigányok 29%-a), a 17. kérdésre elutasítóan válaszolók közül pedig 35% tett hasonlóan (a cigányok 43%-a, a nem cigányok 30%-a). A 16. és 17. kérdések válaszadói között lényegesen erősebb volt a korreláció: a 17. kérdésre elutasítóan válaszolók 59%-a a 16. kérdésre is elutasítóan válaszolt (a cigányok 71%-a, a nem cigányok 50%-a), illetve a 16. kérdésre elutasítóan válaszolók 69%-a a 17. kérdésre is elutasító választ adott (a cigányok 67%-a, a nem cigányok 71%-a).

Összefoglalva

A válaszokból úgy tűnik, a cigányok családi kapcsolatainkban (is) sokkal megbocsátóbbak, mint a nem cigányok; inkább megtartják a gyereket, inkább visszafogadják az asszonyt. (A 13. kérdésre adott válaszok alapján jobban törekszenek kibékülésre a testvérükkel.) A nem cigányok hajlamosabbak a kapcsolatok megszakítására, a büntetésre, az elküldésre, a haragtartásra; sokkal kevesebben fogadják vissza az asszonyt gyerekekkel, mint a 16. kérdésben anélkül. Továbbá a nem cigányok – feltételezhetően nagyobb érzékenységük okán – sokkal kevésbé képesek megemészteni vagy félretenni a büntetésükből fakadó sértettséget, amelyet jobban belevisznek magánszférájukba is. Mindez kissé meglepőnek tűnhet, ugyanis a közvélekedés szerint a cigány mentalitás általánosságban indulatosabb, érzelmesebb, szangvinikusabb, ami – legalábbis a negatív tartalom oldaláról – a felméréseim szerint egyáltalán nem igazolódt.

4. Viszonyulás a társadalmi környezethez

A rendhez, törvényhez, igazságszolgáltatáshoz

Arra a kérdésre (3. kérdés), hogy egy filmet nézve a rokonszenvesnek ábrázolt rendőrgyilkosnak vagy az ellenszenvesnek ábrázolt felügyelőnek drukkol-e, a 90 fő válaszoló közül (48 fő cigány, 42 nem cigány) 83% a felügyelőnek drukkol (a

cigányok 90%-a, a nem cigányok 76%-a), a fennmaradó rész a gyilkosnak.

Egy hasonló kérdés (5. kérdés) azt firtatta, hogy ismét egy filmben egy cigány rendőr üldöz egy nem cigány bűnözőt. Vajon kinek drukkolnak a válaszolók? Nos, a 94 válaszoló (50 cigány, 44 nem cigány) 52%-a egyiknek sem. Így válaszolt a cigányok 46%-a, a nem cigányok 59%-a, ami erős közömbösségre utal. A cigány rendőrnek drukkol a válaszolók 31%-a (a cigányok 44%-a, a nem cigányok 16%-a), a nem cigány bűnözőnek a válaszolók 17%-a (a cigányok 10%-a, a nem cigányok 25%-a). Szembetűnő a különbség, hogy míg a cigányok közül a cigány rendőrnek drukkol a válaszolók 44%-a, és csak 10%-uk drukkol a nem cigány bűnözőnek, addig a nem cigányok aránya ugyanebben a vonatkozásban éppen fordított: csak 16%-uk drukkol a cigány rendőrnek, szemben azzal, hogy 25%-uk a nem cigány bűnözőnek szorít. A morális érzület és a rasszista érzelmek érdekes keverékének lecsapódása!

A számok azt mutatják, hogy azok közül, akik a 3. kérdésben a felügyelőnek drukkolnak, a többség (65%) az 5. kérdésre közömbösen reagált, azaz inkább egyiknek sem drukkol, mintsem hogy a cigány rendőrnek drukkoljon (az így válaszoló cigányok 53%-a, a nem cigányok 81%-a). És amíg a 3. kérdésben a felügyelőnek drukkolók 42%-a nem cigány (a nem cigány fogvatartottak 76%-a), addig a cigány rendőrnek drukkolók 76%-a cigány (a cigány fogvatartottak 44%-a). Mindez érdekes adalék lehet a börtönviseltek oldaláról ahhoz, hogy a rendőrség (nyilván tudatosan) cigány rendőröket is alkalmazzon (főleg cigányok lakta vidékeken), hogy a cigány lakosság között növelje társadalmi elfogadottságát.

A következő ismét egy filmes kérdés, az előbb említett fordítottja, amely így akár kontrollkérdésnek is tekinthető (12. kérdés). Egy cigány bűnözőt üldöz egy nem cigány rendőr. A 95 válaszoló (52 cigány, 43 nem cigány) ezúttal is erősen közömbös; 53% egyiknek sem drukkol (a cigányok 46%-a, a nem cigányok 54%-a). Mivel ez szinte hajszálpontosan az előbbi (5.) kérdésre adott válaszok arányait tükrözi, azt is mondhatjuk, hogy a közömbösség ugyan kétségtelen,

de mindkét esetben az így válaszolók, azaz a többség nem rasszista! A nem cigány rendőrnek drukkol a válaszolók 34%-a (az előbbi kérdésben a cigány rendőrnek 31%), a cigányok 40%-a, a nem cigányok 26%-a (az előbbi kérdésnél a cigányok 44%-a, a nem cigányok 16%-a). A cigány bűnözőnek drukkol a válaszolók 14%-a (az előbbi kérdésnél a nem cigány bűnözőnek 17%), ez a cigányok 15%-a, a nem cigányok 12%-a (az előbbi kérdésnél a cigányok 10%-a, a nem cigányok 25%-a). A nem cigány rendőrnek a nem cigányok közül kétszer annyian drukkolnak (26%), mint a cigány bűnözőnek (12%), ami éppen fordított eredménye az előző kérdésre adott válaszoknak, ahol a nem cigány elítéltek 16%-a drukkolt csak a cigány rendőrnek, és 25%-a a nem cigány bűnözőnek. Vagyis amíg cigányok között rasszista megkülönböztetés nem tapasztalható, mert 40%-uk a nem cigány rendőrnek is inkább drukkol a 15% cigánybűnöző-szimpatizánssal szemben, addig nem cigányok között a cigány rendőrnek csak 16% drukkol a 25%-nyi nemcigány-bűnöző-szimpatizánssal szemben!

Olyan következtetést is levonhatunk ebből, hogy a cigány elítéltek között a nem cigány rendőrök nagyjából hasonló arányban elfogadottak (40%), mint a cigány rendőrök (44%), viszont nem cigányok között még a nem cigány rendőrök elfogadottsága is messze elmarad ettől (26%), körükben a cigány rendőrök elfogadtságáról nem is beszélve (16%).

Rasszista érzelmek

Jobban árnyalja a képet a 9. kérdésre adott válasz, amelyből mindenféle társadalmi, törvényi vagy igazságszolgáltatási viszonyulástól függetlenül – amelyek az előző, hasonló kérdésekre adott válaszokat erőteljesen befolyásolhatták – ezúttal kizárólag a válaszolók rasszista érzelmek lehetnek. Egy cigány és egy nem cigány boksoló izgalmas, sportszerű, teljesen egyenrangú meccset vív egymással. A „Kinek drukkolsz?” kérdésre a cigány, illetve a nem cigány sportolóra adható válasz mellett volt olyan lehetőség is, hogy „Nem ilyen választás szerint drukkolok”.

A válaszadók 71%-a reagált így (a cigányok 77%-a, a nem cigányok 64%-a). Az így válaszolók 60%-a cigány, 40%-a nem cigány. Hogy ez sok vagy kevés? Nos, a cigány boksolóknak a válaszolók 17%-a drukkol (a cigányok 17%-a és a nem cigányoknak úgyszintén 17%-a). Az így válaszolók 56%-a cigány, 44%-a nem cigány. (Ne feledjük, hogy ez az arány pusztán a felmérés mintájának etnikai összetételét tükrözi vissza, azaz semmiféle faji megkülönböztetést nem takar.) A nem cigány boksolóknak a válaszolók 12%-a drukkol (a cigányok 6%-a, a nem cigányok 19%-a). Az így válaszolók 27%-a cigány, 73%-a nem cigány. (Ez már messze nem a minta etnikai összetételét tükrözi, mert a cigányok nem cigányokkal szembeni megkülönböztetésére utal.)

A teljes minta etnikai összetételéhez képest feleannyi cigány szavazott a nem cigány boksolóra, ugyanakkor a nem cigányok közül szám szerint ugyanannyian drukkolnak a cigány, mint a nem cigány boksolóknak, ami azt jelenti, hogy a teljes minta etnikai összetételének megfelelően drukkolnak a cigány boksolóknak is a nem cigány fogvatartottak.

SZEXUÁLIS VISELKEDÉS A BÖRTÖNBEN

A börtönlét bezártsága hangsúlyozottan veti fel a szexualitás problémáját azokon a helyeken, ahol nem engedélyezik vendégek fenti célból történő látogatását. Bár Magyarországon ismereteim szerint egy nagyon kedvezményezett kör részére jutalomból adható néhány napos rövid távú eltávozás, a börtönben nincs lehetőség vendégek fogadására. Beszéltem sok évtizedes börtönmissziós gyakorlattal rendelkező kollégával Peruból, aki elmondta, hogy országában azért nincsenek – vagy alig történnek – szexuális bűncselekmények a börtönökben, mert a férfiak hetente kétszer, a női fogvatartottak pedig hetente egyszer fogadhatnak látogatókat (első sorban családtagokat) a börtönben. Ezen ok miatt a homoszexuálisok arányát mindössze 5% körülire becsülte – ők kizárólag olyanok, akik már a börtönbe érkezésük előtt is homoszexuális hajlamúak voltak –, szemben saját felmérésem itthoni adataival, amelyek ennek mintegy

ötszörösét mutatják, és ennek a körnek legalább a fele a börtönben válik átmenetileg vagy hosszabb időre homoszexuálissá (lásd később).

A szexualitással kapcsolatos vizsgáldásokat azonban elsősorban nem ilyen aspektusból, nem – illetve nemcsak – primer célból végeztem, hanem azért, hogy az emberi viselkedést és annak változásait a bezártság hatásának következtében a börtönben jobban megismerjük: milyen *torzulások* állhatnak elő a viselkedésben, a személyiségjegyekben. Mint látni fogjuk, ennek meghatározó hatása a bűn–bűntudat, szegyen–szégyenérzet, lelkiismeret-furdalás emberi megtapasztalásán keresztül intenzitásában ahhoz mérhető, ahogyan a sértettség/igazságtalanság (elutasítottság, kitaszítottság) érzete a viselkedést e tanulmányban bemutatott módon és mértékben a hosztilitás irányába befolyásolta. A lelkiismeret-furdalás, szégyenérzet, bűn–bűntudat keletkezése és hatása az emberi viselkedésre véleményem szerint viszonylag jól nyomom követhető a börtönben az önkielégítés cselekedetéből. Az ugyanis, hogy ez milyen szégyenérzetet vagy bűntudatot vált ki, messzemenőig összefügg a valóban torzultnak mondható személyiségjegyekkel, illetve viselkedéssel.

1. Önkielégítés

A felmérés 7. kérdése azt tudakolta, hogy a válaszoló véleménye szerint „bűn-e az önkielégítés”. A 96 fő válaszadó (52 cigány, 44 nem cigány) 37%-a (a cigányok 43%-a, a nem cigányok 30%-a) igennel, a válaszolók 63%-a (a cigányok 57%-a, a nem cigányok 70%-a) nemmel válaszolt. Az igennel válaszolók 63%-a cigány, 37%-a nem cigány, míg a nemmel válaszolók 49%-a cigány, 51%-a nem cigány (lásd a táblázatot a 172. oldalon).

Mielőtt a felmérés konkrét adatait értékelném és elemezném, szükségesnek tartom, hogy a kérdést előbb a börtöntől függetlenül is körüljárjuk, mert úgy érzem, az erre adott válasz még kereszt-

tény körökben sem kristályosodott ki teljesen és egyértelműen, a börtönlét pedig még árnyaltabb választ igényel. Pontosabban a válasz már kikristályosodott sokkal korábban, de a környezet hatására mára elbizonytalanodott, mert „a világ” véleménye a szexualitásról az elmúlt évszázadban (évtizedekben?) általában is erőteljesen fel lazult. A mindenkori környezet véleménye meghatározó, és ha maga a környezet is változik – nem feltétlenül pozitív irányba –, akkor néhány szót e változó környezetről is ejteni kell.

Az önkielégítésről a hetvenes években íródott orvosi szakirodalomban azt olvashatjuk, hogy „a serdülőkori rendszeres onanizálás – azal ellentétben, hogy egyesek azzal akarnak »jók lenni« a fiataloknál, hogy fennhangon hirdetik ennek megengedettőségét – »veszélyeztetetheti a normális szexuális életet, és így a személyiség egészséges fejlődésmentét zavarhatja«.⁵ Egy amerikai pasztorális tanácsadó kézikönyv egyik tanulmánya viszont a nyolcvanas évekből az egyéni önkielégítést vagy a (házaspár kölcsönös, közös maszturbálását éppen a szexuális zavarok kezelésére ajánlja a „Nem mindig bűn a maszturbálás?” kérdésre válaszolva.⁶ A maszturbálás vélhetően az a szexuális cselekedet, amely mindmáig a legtöbb *szégyenérzetet és bűntudatot* idézte elő – írják.⁷ (Ezért választottam a kérdőívben éppen ezt a kérdést a bűntudat és szégyenérzet következményeinek vizsgálatához.) A Katolikus Egyház Katekizmusa a maszturbációt nem a bűn szóval illeti, hanem az megfogalmazása szerint „önmagában és súlyosan rendetlen cselekedet”.⁸ De lehetnek „olyan körülmények, amelyek csökkenthetik vagy akár meg is szüntethetik az erkölcsi bűnösséget”,⁹ mert „a cselekedet beszámíthatósága és az érte vállalt felelősség csökkenhet vagy megszűnhet a tudatlanság, figyelmetlenség, az erőszak, a félelem, a megszokás, a mértéktelen érzelmek és más pszichikai vagy társadalmi tényezők következtében”.¹⁰

5 Juhász P.: *A klinikai neurológia alapjai*. Budapest, 1977, Medicina, 447–448. Idézi: Csordás E. – Tringer L.: Képtelenség a házasságra a férfi szexuális túlérzékenysége miatt. *Kánonjog*, Budapest, 2005, PPKE, 104. ■ 6 Byrne, K.: *Sexual Dysfunctioning*. In Wicks, R. J. – Parsons, R. D. – Capps, D.: *Clinical Handbook of Pastoral Counseling*. Mahwah, 1985, Integration Books, Paulist Press, 531. ■ 7 Uo. ■ 8 A *Katolikus Egyház Katekizmusa (KEK)*. Budapest, 1994, Szent István Társulat, 2352. ■ 9 Papp M.: *A személyes kapcsolatok etikája – Szexualitika*. Jegyzet. Budapest, 2009, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, 111. ■ 10 KEK, 1735.

Ahhoz, hogy a szexualitással kapcsolatos kérdéseket a vizsgált szempontból és a vizsgált helyzetben reálisan lássuk, tudomásul kell vennünk azt is – nem biztos, hogy szeretnénk –, hogy olyan változó világban élünk, amelyre valószínűleg igaz, „hogyan ilyen mértékű önkielégítési hullám sohasem volt. A maszturbáció mai gyakoriságának a jóléti országokban nincs párja sem a történelmi múltban, sem más kultúrákban a Föld különböző tájain. Ez pedig tünetértékű.”¹¹

Le kell szögeznünk, hogy esetünkben elsősorban nem maga a válasz a lényeges, hanem annak tudata és a viselkedésre gyakorolt hatása a válaszolóban. Nem mindegy, hogy *szégyenérzete* vagy *bűntudata* van tőle. (Lásd a későbbiekben részletesen.) „Ha meg is történik a maszturbáció, ne legyen betegesen aggályos lelkiismeretfurdalása, de ne is tartsa jónak. [...] A maszturbáció objektíve halálos bűn akkor lenne, ha ebben a tettben az ember egész alapdöntése realizálna, ezt pedig nagy valószínűséggel nem lehet kijelenteni.”¹² Ebben a kérdésben a lényegesebb az, hogy mit mondunk erre a börtönben fogva tartott embernek.

Az önkielégítés gyakoriságát firtató kérdésre (lásd a táblázatot a 172. oldalon) 96 válaszoló (52 cigány, 44 nem cigány) 20%-a felelte azt, hogy naponta végez önkielégítést (a cigányok 23%-a, a nem cigányok 16%-a), többen naponta többször is. Az így válaszolók 63%-a cigány, 37%-a nem cigány. A válaszolók 16%-a hetente többször végez önkielégítést – ők valamivel kevesebben vannak a naponta önkielégítőknél (a cigányok 13%-a, a nem cigányok 18%-a). Az így válaszolók 47%-a cigány, 53%-a nem cigány. A válaszolók 14%-a havonta többször végez önkielégítést (a cigányok 13%-a, a nem cigányok 14%-a). Az így válaszolók 54%-a cigány, 46%-a nem cigány. A legnagyobb a válaszolók aránya azok esetében, akik ennél is ritkábban végeznek önkielégítést, ők 43%-ot képviselnek (a cigányok 45%-a, a nem cigányok 42%-a). Az így válaszolók 56%-a cigány, 44%-a nem cigány. Ugyanakkor a válaszolók 7%-a bevallása szerint soha nem végez önkielégítést (a cigányok 6%-a, a nem cigányok 9%-a). Az így válaszolók 43%-a

cigány, 57%-a nem cigány. Tehát gyakran, azaz naponta vagy hetente többször a válaszolók 36%-a végez önkielégítést, illetve nagyon ritkán vagy soha a válaszolók fele.

Figyelemre méltó, hogy azok közül, akik a kérdőíves válaszok alapján bűnnek tartják az önkielégítést, 12% mégis naponta végzi azt (a cigányok 9%-a, a nem cigányok 15%-a). Az így válaszolók 50-50%-a cigány, illetve nem cigány. Másrésztől a naponta önkielégítést végzők 21%-a az, aki ezt bűnnek tartja (cigányoknál 17%, nem cigányoknál 29%). Ugyanebből a csoportból – azaz akik bűnnek tartják az önkielégítést – további 17% mégis hetente többször megteszi (a cigányok 14%-a, a nem cigányok 23%-a). Az így válaszolók etnikai megoszlása ezúttal is 50-50%. Másrészt a hetente többször önkielégítő 40%-a tartja bűnnek a maszturbálást (cigányoknál 43%, nem cigányoknál 38%).

Tehát azok közül, akiknek a szemében bűn az önkielégítés, 29% mégis gyakran, azaz naponta vagy hetente többször is megteszi (a cigányok 23%-a, a nem cigányok 38%-a) egy katolikus mintában.

Ismét másfelől a „gyakori önkielégítést végzők” 29%-a tartja bűnnek cselekedetét (cigányoknál 26%, nem cigányoknál 33%). Havonta többször elégti ki önmagát e csoportból a válaszolók 9%-a (cigányoknál 5%, nem cigányoknál 15%), míg ennél is ritkábban a válaszolók 53%-a (cigányoknál 62%, nem cigányoknál 38%), soha pedig a válaszolók 9%-a (cigányoknál 9%, nem cigányoknál 8%).

A számok alapján úgy tűnik, a cigány férfiaknak e kérdésben következetesebb a viselkedésük, mint a nem cigányoknak; *azt lehet mondani, hogy a cigányok e tekintetben inkább cselekednek a lelkiismeretükkel összhangban, mint a nem cigányok?* Utóbbiak – legalábbis ebben a vonatkozásban – ellentmondásosabbak, de minden bizonnyal frusztráltabbak.

Alátámasztani látszik e feltételezéseket a másik oldalról, hogy azok közül, akik az önkielégítést nem tartják bűnnek, naponta végzi azt 23% (a cigányok 29%-a, a nem cigányok 16%-a), hetente többször ugyanezen csoport 14%-a (a cigá-

11 Papp M.: *A személyes kapcsolatok etikája*, i. m. 109. ■ 12 Uo. 113.

nyok 13%-a, a nem cigányok 16%-a), azaz gyakori önkielégítőnek mondhatjuk e csoport 37%-át (cigányok 42%-a, nem cigányok 32%-a). Havonta többször 16% (a cigányok 19%-a, a nem cigányok 13%-a), míg ennél ritkábban 40% végez önkielégítést (a cigányok 36%-a, a nem cigányok 45%-a), soha pedig 6% (cigányoknál 3%, nem cigányoknál 10%). Ugy tűnik, a cigányok a büntudat hiánya következtében e tekintetben felszabadultabbak nem cigány társaiknál.

Érdekes a bevallása szerint önkielégítést soha nem végző 7% további megoszlása aszerint, hogy bűnnek tartja-e a maszturbálást, vagy sem, ugyanis 57%-uk nem tartja bűnnek – mégsem teszi.

Ha a felmérés e részét a két csoport vonatkozásában összevetjük egymással, azaz hogy milyen különbségek észlelhetők az önkielégítést bűnnek, illetve nem bűnnek tartók szexuális viselkedésében, akkor a következőket állapíthatjuk meg a táblázat adatai alapján: logikusan elmondható, hogy szinte minden gyakoriságparaméter esetén többen vannak azok, akik nem tartják bűnnek az önkielégítést, mint azok, akik annak tartják. (Összességében a teljes minta durván egyharmada tekinti bűnnek, kétharmada pedig nem.)

Azok között, akik az önkielégítést nem tartják bűnnek, arányában többen vannak a gyakori önkielégítők, mint abban a csoportban, ahol bűnnek tartják (37, illetve 29%), különösen a napi gyakoriság esetében (23, illetve 12%). Ez így logikusnak tűnik, ha viszont megnézzük ennek etnikai hátterét is, akkor különösen szembetűnő ez a különbség a cigányok esetében (42, illetve 23%), ahol azok közül, akik bűnnek tartják a maszturbálást, mintegy feleannyian végzik

azt, mint azok a cigány társaik, akik nem tartják bűnnek. *Nem cigány válaszadóknál ez éppen fordított: többen vannak azok, akik tettüket bűnnek tartva mégis gyakran maszturbálnak (csoportjuk 38%-a), mint azok a társaik, akik ezt nem tartják bűnnek (32%)!*

Az eddig leírtakkal összefüggésben a nem cigányok között ezért (is) minden bizonnyal többen küszködnek lelkiismeret-furdalással, szégyenérzettel vagy a vallásosabbak (?) büntudattal. *Vajon a nem cigányok – ezúttal kizárólag szexuális vonatkozásban – miért viselkednek a lelkiismeretükkel még inkább ellentétesen, mint a cigányok? Mindennek milyen vallási gyökerei lehetnek?*

2. Homoszexualitás

A kérdőív 14. kérdésére – „Előfordult-e már, hogy szexuális vágyát börtöntársa aktív közreműködésével elégítette ki?” – a 94 válaszadó (52 cigány, 42 nem cigány) közül 8,5% úgy válaszolt, hogy „igen, rendszeresen” (a cigányok 9,5%-a, a nem cigányok 7%-a). Az így válaszolók 62,5%-a cigány, 37,5%-a nem cigány. „Igen, de csak néha” teszi ezt a válaszolók 13%-a (a cigányok 11,5%-a, a nem cigányok 14%-a). Az így válaszolók etnikai megoszlása 50-50%. A két csoport aránya együttesen, tehát akik homoszexuális késztetéseiket kielégítik, 21,3%, azaz 20 fő (11 cigány, 9 nem cigány), és nincs érdemi etnikai különbség.¹³

Feltételezhető, hogy az utóbbi csoport (csak néha teszik) nagy része a börtönben válik homoszexuálissá, az előbbi csoport (rendszeres) nagy része pedig már homoszexuálisként került a börtönbe. *Ilyen szempontból nyilvánvaló a börtönlét felelőssége!*¹⁴ Szükséges megjegyezni,

13 Nem hivatalos beszélgetéseink keretében a börtönszemélyzet a homoszexuálisok arányát mindösszesen 30% körülire becsülte. ■ 14 Ebből a szempontból óriási különbség van a börtönlét két nagy problémája, a homoszexuális viselkedés és a drogfogyasztás között. Az utóbbit vizsgáló felmérések szerint ugyanis „a tiltott szerek használata az elítéltek körében a bekerülésük előtt magasabb volt, mint a normál populációban”, azaz nem a börtönben szoktak rá. („A magyarországi populációhoz viszonyítva a börtönben vizsgáltak esetében a szerfogyasztás arányait tekintve 4,8-szorosa [a kérdőívek alapján] a marihuánafogyasztásnak a bekerülés előtt. A további kábítószeres esetekben is hasonló a helyzet, azaz a börtönbeli populáció esetében az illegális kábítószeres, valamint visszaélészerűen használt drogok fogyasztásának valószínűsége és előfordulása sokkal nagyobb, mint a magyarországi vizsgálatok más populációjában.”) „A változás iránya tekintetében döntően a le szokás felé irányult, elenyésző volt a szerváltás vagy a börtönben történő rászokás, több esetben nem történt változás.” A kérdőíven megkérdezett 201 főből 194 válaszolt arra a kérdésre, hogy bekerülése előtt fogyasztott-e kábítószer. A válaszadók közül 58,2% válasza igen volt a kérdésre. Ezen belül harminc interjúalanyból kizárólag négy fő volt az, aki bekerülés előtt még a kipróbálás szintjén sem került kapcsolatba semmiféle kábítószerrel (13%), 87% azonban igen. Az interjúalanyok egyharmada intravénás droghasználó. (Tíz évvel korábban, egy 1997-ben közzétett felmérés szerint, ami tíz magyar büntetés-végrehajtási intézetben folyt, az eredmények alapján a büntetésének megkezdése előtti időszakban még csak a

hogya a homoszexuális *hajlamot* a keresztény etika nem nevezi bűnnek, csak „rendetlen” hajlamnak – a személy többnyire nem tehet hajlamáról, nincs erkölcsi felelőssége emiatt –, a homoszexuális *tettet*, aktust viszont bűnnek nevezi, többnyire súlyos bűnnek tartja, hiszen a személy mindig tehet szexuális tettéről, amiért erkölcsi felelősség terheli.¹⁵ (A szexuális egyesülést is magában foglaló kapcsolatot nevezhetjük szoros értelemben homoszexualitásnak, és a kérdőíven nyilvánvalóan a *tettek*ről kértem válaszokat, de ezek a tettek nem feltétlenül nevezhetők mindig egyesülésnek.)

3. Keresztösszefüggések

Azok közül, akik az önkielégítést bűnnek tartják (22 cigány, 13 nem cigány, összesen 35 fő), a homoszexuális cselekményt firtató kérdésre (14. kérdés) 40% (8 cigány, 6 nem cigány, összesen 14 fő) válaszolt igennel (a cigányok 36%-a, a nem cigányok 46%-a). Ez a teljes mintára jellemző arálynak (21,3%) majdnem kétszerese, a nem cigányoknál pedig még annál is több. Valószínű, hogy ők, akik az önkielégítést bűnnek tartják, többségükben – bár erre vonatkozó kérdés nem volt – homoszexuális cselekményeiket sem tartják természetesnek. *A büntudat vagy/és szégyenérzet klasszikus gyökere!* Méghozzá 29%-uk (2 fő cigány, azaz a cigányok egynegyede, illetve 2 nem cigány, azaz a nem cigányok egyharmada, összesen 4 fő) rendszeresen, a többségük (6 cigány, 4 nem cigány, összesen 10 fő) csak néha gyakorolja. Ők – tehát akik az önkielégítést bűnnek tartják – teszik ki a homoszexuális gyakorlatot folytatók 70%-át (cigányoknál 73%, nem cigányoknál 67%), közülük a maradék 30% nem tartja bűnnek az önkielégítést.

Azok közül, akik az önkielégítést nem tartják bűnnek (29 cigány, 30 nem cigány fogvatartott, összesen 59 fő), ugyanerre a kérdésre csak 14%

(8 fő) válaszolta azt, hogy homoszexuális kapcsolatot tart fenn (a cigányok 17%-a, a nem cigányok 10%-a), ami a teljes mintához képest alacsonyabb arány. Ezt 50-50%-uk teszi rendszeresen (2 cigány, 2 nem cigány, összesen 4 fő), illetve csak néha (3 cigány, 1 nem cigány, összesen 4 fő).

Tehát azok közül, akik az önkielégítést bűnnek tartják, arányukat tekintve háromszor annyian vannak a homoszexuális gyakorlatot (is) folytatók, mint azok között, akik az önkielégítést nem tartják bűnnek. (Abszolút számukat tekintve csak közel a kétszereséről van szó, mert a teljes mintának durván csak egyharmada tekinteti bűnnek az önkielégítést, kétharmada nem.) *Eszerint azoknak a személyeknek, akik az önkielégítést bűnnek tartják, nagyobb hajlamuk van a homoszexualitásra, netán inkább engednek ilyen irányú készletéseiknek, mint azok, akik nem tartják bűnnek?* Másképp fogalmazva: az önkielégítés következtében kialakuló büntudat vagy/és szégyenérzet az önkielégítést bűnnek tartó személyek körében – és a nem cigányok körében jobban – nagyobb eséllyel vezet homoszexualitáshoz? Vajon miért? Roppant érdekes összefüggés, ami sok további vizsgálatot igényel.

Az ok-okozati összefüggést keresve az önkielégítés gyakorisága és a homoszexuális gyakorlat között nem találtam lényeges eltérést a teljes minta átlagától, ők – mármint a homoszexuálisok – jellemzően nem a gyakori önkielégítőkhöz tartoznak. A homoszexuális gyakorlatot (is) folytatók több mint 70%-a csak havonta többször vagy még ritkábban végez önkielégítést. (A teljes minta átlagában ez az összehasonlítható gyakoriság 58%-os volt; 62% azok között, akik az önkielégítést bűnnek tartják, és ennél valamivel alacsonyabb, 56% azok között, akik azt nem tartják bűnnek.) Ugyanakkor az önkielégítést soha nem végzők között egyáltalán nem volt homoszexuális gyakorlatot bevalló személy.

fogvatartottak 33,6%-a vallotta azt, hogy a börtön előtti időszakban rendszeresen fogyasztott drogot. Az alábbi tulajdonosággal rendelkező elítéltek használtak leginkább valamilyen kábítószerrel „kinti”, civil életükben: 19–25 év közé esők! munkahelyen nem rendelkeztek; jövedelmüket nagyobb arányban bűncselekményekből szerezték; nem fogyasztó társaiknál több jövedelemmel rendelkeztek; hamarabb kezdtek el dohányozni és alkoholt fogyasztani; nagyobb arányban kíséreltek meg öngyilkosságot büntetésük előtt, illetve a börtönben is.) In: Csáki A. – Márton A. – Mészáros M.: *Fogva tartott drogfogyasztók főbb jellemzői* (kutatási összefoglaló). Budapest, 2009, Váltó-sáv Alapítvány, 5., 41–42., 46. ■ 15 Papp M.: *A személyes kapcsolatok etikája*, i. m.

Nem kevésbé érdekes az a fenti számokból felmerülő további kérdés, hogy az önkielégítést bűnnek tartó, homoszexuális gyakorlatot folytató személyek körében miért a nem cigányok vannak arányukat tekintve jelentős többségben, az önkielégítést nem bűnnek tartó, homoszexuális gyakorlatot folytatók körében pedig éppen fordítva: arányukat tekintve a cigányoké a relatív többség.

A TORZULT SZEMÉLYISÉG VISELKEDÉSBELI JELLEMZŐI

Elsődleges szándékom szerint a homoszexuális viselkedéstől teljesen függetlenül kérdeztem rá a felmérés során arra a hajlandóságra, hogy a válaszoló megfelelő ellenszolgáltatásért cserébe vállalja-e a vamzer (a börtönszlangban a besúgó/spicli/beépített „tégla”) szerepét (11. kérdés). A 93 fő (50 cigány, 43 nem cigány) válaszoló 13%-a válaszolt igennel (6 cigány, 6 nem cigány, összesen 12 fő). Ennél azonban lényegesen fontosabbak a háttérösszefüggések.

1. Keresztösszefüggések

Nézzük meg a harmadik felmérés kérdőívének 2., 11. és 14. kérdéseire adott válaszok közötti összefüggéseket, vagyis található-e, és milyen összefüggés aközött, hogy a fogvatartott a bűntetést nem tartja megérdemeltnek („ártatlan/érzékeny”), valamint a besúgás és a homoszexualitás között. (Az „ártatlan/érzékeny” és homoszexuális kapcsolatot fentebb már tárgyaltuk a sértettség oldaláról; itt a torzult személyiség jellemzői szempontjából szerepelnek ismételtlen a felmérés számadatai.) Értelemszerűen ezúttal is csak azok az összefüggések érdemelnek figyelmet, ahol a számok a teljes mintára jellemző átlagtól valamilyen irányba lényegesen eltérnek.

A közel százfős mintából 42% (38 fő) „ártatlan/érzékeny”, a cigányok 44%-a (21 fő), a nem cigányok 40%-a (17 fő). Ugyanebből a mintából 21,3% (20 fő) homoszexuális hajlamú, a cigányok 21,1%-a (11 fő), a nem cigányok 21,4%-a (9 fő). Ugyancsak ugyanezen mintából 13% (12 fő) vamzer, a cigányok 12%-a (6 fő), a nem cigányok 14%-a (6 fő).

„Érzékeny” és homoszexuális

(10 fő; 5 cigány, 5 nem cigány)

- az „érzékenyek” 26%-a (szemben a teljes minta 21,3%-ával); cigányoknál 24% (szemben a 21,1%-kal), nem cigányoknál 29% (szemben a 21,4%-kal);
- a homoszexuálisok 50%-a (szemben a teljes minta 42%-ával); cigányoknál 45% (szemben a 44%-kal), nem cigányoknál 56% (szemben a 40%-kal).

„Érzékeny” és vamzer

(4 fő; 1 cigány, 3 nem cigány)

- az „érzékenyek” 11%-a (szemben a teljes minta 13%-ával); cigányoknál 5% (szemben a 12%-kal), nem cigányoknál 18% (szemben a 14%-kal);
- a vamzerek 36%-a (szemben a teljes minta 42%-ával); cigányoknál 17% (szemben a 44%-kal), nem cigányoknál 60% (szemben a 40%-kal).

Homoszexuális és vamzer¹⁶

(6 fő; 1 cigány, 5 nem cigány)

- a homoszexuálisok 25%-a (szemben a teljes minta 13%-ával); cigányoknál 9% (szemben a 12%-kal), nem cigányoknál 44% (szemben a 14%-kal);
- a vamzerek 42%-a (szemben a teljes minta 21,3%-ával); cigányoknál 17% (szemben a 21,1%-kal), nem cigányoknál 83% (szemben a 21,4%-kal).

¹⁶ A felmérés feltárt ok-okozati összefüggéseit nem hivatalos információk szerint némileg, de nem döntő mértékben befolyásolhatja az, hogy a börtönszemélyzet a vamzerhajlandóság és a homoszexualitás együtt járására olykor „ráségit” oly módon, hogy a homoszexuális bántalmazástól vagy amiatt félőnek, hogy homoszexuálisok vagy ilyen irányú bűncselekményt követtek el – hasonlóan a pedofília miatt elítéltekhez – védelmet (védett elhelyezést, a többiekénél nagyobb mértékű engedélyezett kedvezményeket) ígér a rendszeres információkért cserébe. Az ilyen veszélynek jobban kitett személyeket részben eleve az elkövetett bűncselekmény, részben az előzetes pszichológiai vizsgálat alapján jó eredménnyel lehet beazonosítani, s így inkább rávehető a vamzerszerepre.

„Érzékeny” és homoszexuális és vamzer

– együttes halmozott előfordulás mindössze 2 fő nem cigány fogvatartottnál volt mérhető. Ők ketten az „érzékeny” nem cigányok 12%-át, a homoszexuális nem cigányok 22%-át, a vamzer nem cigányok egyharmadát jelentik. Ugyanők a 15. kérdés cserbenhagyói között is megtalálhatók.

Az adatokból azt olvashatjuk ki, hogy a teljes mintára jellemző számértékektől való legnagyobb eltérés és így a személyiségjegyek együttes előfordulása legvalószínűbb a *homoszexuális és vamzer* fogvatartottak esetében – nem cigányoknál. Ennél kisebb valószínűséggel, de a teljes mintához képest még mindig jelentős együttes előfordulást mutat az „ártatlan/érzékeny” és *vamzer* fogvatartottak aránya – nem cigányoknál. És a teljes mintához képest szintén jelentős pozitív korrelációt mutat az „ártatlan/érzékeny” és *homoszexuális* fogvatartottak előfordulása – szintén nem cigányoknál. Ezzel szemben a cigányoknál erős negatív korreláció áll fenn az „érzékenység” és *vamzerkedés* között, illetve kevésbé erős, de negatív a *homoszexualitás és vamzerkedés* között.

Kizárólag a felmérés számszaki oldalát tekintve úgy tűnik, hogy jellegzetességet keresve mint ha lenne „érzékeny”, elsősorban „genetikailag determinált” cigány homoszexuális, aki nem besúgó, és kevésbé „érzékeny”, hidegfejű, ámde elsősorban személyiségtorzulása következtében (környezeti hatásra) homoszexuális nem cigány, aki a vamzerszerepet is elvállalja. Persze vannak homoszexualitás nélkül is besúgást vállalók, de ők nem „érzékenyek”. (Elenyésző számú, mindössze egy-egy cigány, illetve nem cigány személy volt besúgó és ugyanakkor „érzékeny” is.) És persze vannak „érzékeny” nem cigány homoszexuálisok is, akik viszont nem besúgók.

Idézzük fel a jelen tanulmányban korábban közölt ideillő összefüggést, miszerint azok közül, akik úgy érzik, hogy nem érdemelték meg a börtönbüntetésüket, és *együttal* a szerencsétlenül jártat a kérdőív 15. kérdésére adott válasz szerint sorsára hagynák (6 fő nem cigány személy), 5 fő homoszexuális hajlamú (3 fő rendszeresen, 2 fő elvétve), ami 83%-ot képvisel. Kö-

zülük 2 személy együttal besúgó is. Az önmagukat az „ártatlan/érzékeny” csoportba sorolók és *együttal* a szerencsétlenül jártat sorsára hagyók között csak egyetlen cigány fogvatartott van, aki együttal vamzer is!

Az ilyen halmozott személyiségtorzulás nagyfokú együtt járéa a homoszexualitással a nem cigány fogvatartottak esetében nem lehet véletlen. A halmozott személyiségtorzulás ez esetben a következőt jelenti: személyes sérülés, sértettség (megbántottság állandó érzete), agresszióra, bosszúállásra, a másik ember cserbenhagyására (közömbösségre) való fokozottabb hajlam, a börtöntárs egyéni érdekből való be- vagy elárulása, homoszexualitás – egyszóval fokozottabb hajlam a másik ember tárgyként való kezelésére, kihasználására. Mintha a nem cigányok sokkal inkább engednének „bűnös” szexuális ösztöneiknek; vajon miért?

Idézzük fel azt a meglepő eredményt, hogy a gyakori önkielégítőknél (hetente többször vagy naponta) azok közül, akiknek szemében bűn a maszturbálás, a nem cigányok 38%-a mégis végzi, míg a cigányoknál ugyanez a kategória csak 23%. Illetve a nem cigányok 32%-a gyakori önkielégítő azok közül, akik nem tartják bűnnek, míg a cigányoknál 42%.

Látható, hogy a cigány fogvatartottak esetében tapasztalható összefüggés logikus: lényegesen többen, mintegy kétszer annyian vannak náluk azok, akik gyakori önkielégítők úgy, hogy a maszturbálást nem tartják bűnnek, azaz büntudatuk sincs. Azokat a cigányokat, akik az önkielégítést bűnnek tartják, a bűn elkövetésétől vagy a következményeitől való félelem sokkal inkább visszatartja, mint nem cigány társaikat. *A nem cigányok bűnhöz való viszonyulása ellentmondásos: közülük többen gyakori önkielégítők úgy, hogy azt bűnnek tartják, mint azok, akik nem tartják bűnnek.* Arányukban majdnem akkora hányadot képviselnek, mint azok a cigány társaik, akik szintén gyakori önkielégítők, de ezt nem tartják bűnnek. *Tehát a bűn elkövetésétől vagy következményeitől való félelem visszatartó ereje nem cigányoknál sokkal kisebb, mint a cigányoknál. Büntudat helyett ez inkább a szégyenérzet kialakulásának ideális feltételrendszere.*

Cigányok esetében a leírtakkal teljes összhangban áll az, hogy a havonta ritkábban önkielégítőknél 62%-uk végzi azt azok között, akik bűnnek tartják, szemben azon társaikkal, akik arányában nagyjából feleannyian nem tartják bűnnek (36%). Vagyis azok, akik közülük bűnnek tartják az önkielégítést, cselekedetük ritkításával reagálnak hasonló logika alapján, ahogy azt fentebb leírtam.

A cigány fogvatartottaknál a nagyon ritkán önkielégítők vagy azt soha nem végzők aránya azok között, akik ezt nem tartják bűnnek 39%, míg azon társaik között, akik bűnnek tartják, 71%. (A nem cigányoknál ezúttal is éppen fordítva van: a csoportjuk 38%-a maszturbál ritkábban, mint havonta úgy, hogy az önkielégítést bűnnek tartja, szemben azon társaikkal, akik hasonló gyakorisággal, de nem bűnnek tartva teszik ugyanezt, és 45%-ot képviselnek. A nagyon ritkán vagy soha nem maszturbálók együttesen csoportjuk 55%-át jelentik azok között, akik az önkielégítést nem tartják bűnnek, míg ugyanők azok között, akik bűnnek tartják, csoportjukban csak 46%-ot képviselnek.)

2. Szégyen – büntudat

Milyen következtetést vonhatunk le mindebből? Talán nem járunk messze az igazságtól, ha a felmérésekre alapozva azt *feltételezzük, hogy a cigányokra inkább jellemző a büntudat, a nem cigányokra pedig inkább a szégyenérzet (nem csak?) a börtönlet viselkedése során?* (A „nem csak” kiegészítés ez esetben úgy értelmezendő, hogy a nem cigányok a szabadulás után inkább eltitkolják – valószínűleg szégyellik is – börtönviselt múltjukat, mint a cigányok.)

Közelebb jutunk a válaszhoz, ha a szakirodalom azon megállapítására utalok, miszerint úgy tűnik, hogy *a szégyent és a büntudatot az empátia léte vagy hiánya különbözteti meg egymástól*. Ugyanis ha empatikus figyelem helyett a szégyen foglal el központi szerepet, akkor ez nagy valószínűséggel énorientált személyes levertsé-

gi reakciókhoz vezet. (Ennek lélektani magyarázata az, hogy a szégyen nyomorult érzése sok szempontból összeegyeztethetetlennek tűnik a másik emberre irányuló empatikus reakciókkal.)¹⁷ Ez nyilvánvalóan nem jelenti azt, hogy az empátia hiánya minden esetben a szégyenre vezethető vissza, de a szégyen érzete minden esetben jó eséllyel eredményezi az empátia hiányát vagy csökkenését.

A szégyen–büntudat–empátia összefüggéseket érdekes módon támasztja alá a harmadik felmérés felfedezése, miszerint összefüggés tapasztalható a válaszokban aközött, hogy a fogvatartott bűnnek tartja-e az önkielégítést (7. kérdés), illetve mennyire segítőkész vagy az áldozatot sorsára hagyó, ha rosszakaróját a földön vérbe fagyva találja (1. kérdés); ha egy ismeretlen cigány férfit vérbe fagyva talál a földön (15. kérdés); ha életmentőként fuldoklót kell kimentenie a vízből (18. kérdés). (Az 1., 15., 18. kérdésekre adott válaszok önálló értékelését lásd fentebb.)

A 7. kérdésre válaszoló 94 fő (51 cigány, 43 nem cigány) 37%-a tartja (35 fő) bűnnek az önkielégítést. A cigányok 43%-a (22 fő), a nem cigányok 30%-a (13 fő). *Közülük az 1. kérdésre válaszolva az áldozatot a sorsára hagyja és nem segít 2 cigány (9%) és 4 nem cigány (31%), összesen 6 fő (17%).* Ez magasabb – különösen a nem cigányok esetében –, mint a teljes mintából a másik embert sorsára hagyók aránya, ami rendre 6% és 21%, összesen 13%. Érdekes, hogy ezek teszik ki a sorsára hagyók 50%-át (cigányoknál 44%, nem cigányoknál 67%), vagyis ennyien tartják a nem segítők közül bűnnek az önkielégítést, ami lényegesen magasabb annál – elsősorban a nem cigányoknál –, mint amennyire a teljes minta bűnnek tartja (37%, cigányoknál 43%, nem cigányoknál 30%).

Ugyancsak azok közül, akik bűnnek tartják az önkielégítést, a 15. kérdésre adott válasz szerint a cigány áldozatot sorsára hagyja és nem segít 4 cigány (18%) és 2 nem cigány (15%), összesen 6 fő (17%). Ez ismét magasabb, mint a teljes

17 Tomcsányi T.: Bűn, büntudat, szégyen – A delegált büntudat valláslelektani és lelkipásztori megközelítése családtörténetek kapcsán. In Tomcsányi T.: *Amikor gyöngé, akkor erős – Tanulmányok a valláslelektan, a pásztorálpszichológia és a lelkipásztorság köréből*. Budapest, 2002, Animula Kiadó, 42.

mintából a másik embert a 15. kérdés válasza szerint sorsára hagyók aránya, ami ezúttal rendre 8% és 16%, összesen 12%. Érdekes, hogy ezek teszik ki a sorsára hagyók 64%-át (cigányoknál 100%-át, nem cigányoknál 29%-át), vagyis a nem segítők közül ők tartják bűnnek az önkielégítést. (Az összehasonlító teljes minta jellemzői nem változtak: rendre 37%, illetve cigányoknál 43%, nem cigányoknál 30%.)

Végül megint azok közül, akik bűnnek tartják az önkielégítést, a 18. kérdésre válaszolva az áldozatot a vízben hagyja és nem segít 1 cigány (4,5%) és 3 nem cigány (23%), összesen 4 fő (11%). A teljes mintából a másik embert a 18. kérdés válasza szerint vízben hagyók aránya rendre 12,5%, 4%, 8%. Ezúttal ők teszik ki a sorsára hagyók 71%-át (cigányoknál 100%-át, nem cigányoknál 67%-át), vagyis a nem segítők közül ennyien tartják bűnnek az önkielégítést. (Az összehasonlító teljes minta jellemzői nem változtak: rendre 37%, illetve cigányoknál 43%, nem cigányoknál 30%.)

Annak lehetséges magyarázata, hogy a három eset között miért van ilyen különbség etnikai szempontból, talán az, hogy a keresztösszefüggések vizsgálata az egyébként megbízható nagyságú kiinduló mintát már annyira leszűkíti, hogy már néhány fős eltérések is relatíve nagy eltéréseket produkálnak százalékosan. (Bár ezzel együtt is érdekes, hogy az empátiát kutató érintett három kérdés közül éppen abban a legerősebb a cigányok elutasítása, amelyben cigány áldozatról van szó. Ahogy arról már a korábbiakban szó esett, az 1. kérdésre adott cserbenhagyásos válasz dühöt, haragot, bosszúvágyat takar, míg a 15. kérdésre adott cserbenhagyásos válasz elsősorban közömbösségre, az empátia hiányára utal.) Ha ezek miatt az etnikai jellegzetességeket nem is tudjuk megbízhatóan elemezni, a lényeges tendenciaszerű összefüggések jól láthatók: nevezetesen a feltételezett szegényérzet – elsősorban a nem cigány fogyasztottaknál – és az empátia hiánya erős pozitív korrelációt mutat.

Nem kevésbé érdekes a homoszexualitás (14. kérdés) és a bosszúval (düh, harag) vegyes cserbenhagyás (1. kérdés) kapcsolata, mint az empátia hiányának egy további speciális esete.

Azon 12 fő (3 cigány, 9 nem cigány) közül, akik az áldozatot az utóbbi kérdésre válaszolva sorsára hagyják („mert csak azt kapta, amit megérdemelt”), 8 fő, azaz a kétharmaduk (3 cigány, 5 nem cigány) folytat rendszeresen vagy csak néha homoszexuális gyakorlatot (a cigányok 100%-a, a nem cigányok 56%-a). (A teljes mintára vonatkozó arány a homoszexualitást illetően 21,3%.) Ezek az emberek a homoszexuális gyakorlatot folytatók (11 cigány, 9 nem cigány, összesen 20 fő) 40%-át jelentik (cigányoknál 27%, nem cigányoknál 56%). *Íme a szegény és az empátia hiányának szakirodalomból ismert és vázolt kapcsolata a felmérés számai alapján, amennyiben feltételezzük a homoszexualitás és a szegényérzet közötti erős kapcsolatot.*

Hasonló eredményt kapunk, ha a homoszexualitást (14. kérdés) a másik cserbenhagyásos esettel (közömbösség, empátia hiánya; lásd 15. kérdés) hozzuk kapcsolatba. Azon 11 fő (4 cigány, 7 nem cigány) közül, akik az ezúttal ismeretlen cigány férfit az utóbbi kérdésre válaszolva a sorsára hagyják, 8 fő, azaz 72% (4 cigány, 4 nem cigány) homoszexuális gyakorlatot folytat (a cigányok 100%-a, a nem cigányok 57%-a).

Legyen a kép teljes, és nézzük meg a homoszexualitás (14. kérdés) kapcsolatát a harmadik cserbenhagyásos esettel (18. kérdés) is, ahol is az empátia igénye az önfeláldozó-készséggel együtt jelentkezik (vízimentő). Azon 7 fő (2 cigány, 5 nem cigány) közül, akik a vízben hagynak az utolsó vízben fuldoklót, mert az már nem fér a csónakjukba, 5 fő, azaz 71% (1 cigány, 4 nem cigány) homoszexuális hajlamú (a cigányok 50%-a, a nem cigányok 80%-a).

Láthattuk az előzőekben a homoszexualitás és a besűgás (vamzerszerep) közötti erős korrelációt. Itt most a 18. kérdés kapcsolatát vizsgáljuk meg a 11. kérdéssel (vamzerszerep), mert ha az előző kapcsolat létezik, akkor feltételezhetően ez utóbbi is.

Tehát azon 7 fő (2 cigány, 5 nem cigány) közül, akik a vízben hagynak az utolsó vízben fuldoklót, 4 fő, azaz 57% (1 cigány, 3 nem cigány) vamzer (a cigányok 50%-a, a nem cigányok 60%-a). (A teljes mintára vonatkozó arány a vamzerekre 13%, cigányokra 12%, a nem cigányokra 14%.) Ők teszik ki a besűgók (12 fő; 6 ci-

gány, 6 nem cigány) egyharmadát (17%-át, illetve 50%-át).

Igen, a besűgő – hasonlóan a homoszexuális személyhez – kevésbé vállalkozik önfeláldozó szerepre, de ez nem jelenti azt, hogy a klasszikus empátia készsége is hiányzik belőle. Ugyanis ha a 11. kérdés (vamzerszerop) kapcsolatát vizsgáljuk a másik két cserbenhagyásos kérdéssel (1. és 15. kérdés), akkor azt tapasztaljuk, hogy a 12 fő (6 cigány, 6 nem cigány) vamzer közül mindössze egyetlen nem cigány válaszadó az, aki az 1. kérdésben sorsára hagyná a szerencsétlenül jártat, ami jóval a teljes mintára jellemző 13%-os arány alatt van, különösen, ha azt a nem cigányokra bontva nézzük (21%). És hasonlóképpen, ugyanezen 12 fő (6 cigány, 6 nem cigány) vamzer közül mindössze egy-egy cigány és nem cigány az, aki a 15. kérdésben sorsára hagyná a földön fekvő szerencsétlenül jártat. Ez is alig haladja meg a teljes mintára jellemző 12%-os arányt.

Talán kissé cinikusnak hangzik, de a számok alapján mintha úgy tünne, hogy *a homoszexuális hajlammal rendelkezőknek nincs, illetve sokkal kevesebb empátiájuk van, mint a besűgőknek*. Lehet, hogy a besűgás kevésbé ébreszt szégyenérzetet, mint a homoszexualitás, vagy esetleg inkább „csak” büntudatot okoz (ha okoz)?

Az eddigiekből a pszichológiai szakirodalom alapján további messzire utaló következtetéseket vonhatunk le a személyiségjegyekre és a viselkedésre vonatkozóan, amelyeket e tanulmányban ismertetett felmérések eredményei nagyrészt alá is támasztanak. Szégyen és a büntudat egyaránt gyötrő, fájdalmas, nyugtalanító, gyakran szorongással járó érzelem. A szégyenérzet akkor merül fel, amikor az ember viselkedése nem felel meg az *önmagáról* kialakított ideális, másoknak bemutatni kívánt képnek, az *énideálnak* („*én rossz vagyok*”). A szégyenérzés a múltra, a szégyentől való szorongás a jövőre vonatkozik, a szégyenlősség megelőző beállítódás. Büntudat viszont akkor keletkezik, amikor az ember megszegi az emberi együttélésre vo-

natkozó szabályokat, megsért valakit, testi vagy lelki fájdalmat okoz valakinek, elmulaszt megtenni valamit, megszegi az ígérését, elfelejt valamit, ami a másoknak fontos („*a jó én viselkedik kifogásolhatóan*”).¹⁸ Attól függően beszélünk pszichológiai, morális vagy teológiai büntudatról, hogy az a megsértett másik egy ember-e, egy közösség (általános morális törvények), vagy éppen Isten. Fontos, hogy a büntudat elfogadott felelősséggel jár, a szégyenérzet pedig független a felelősségtől, ezért *a büntudat keletkezésének fontos feltétele a lelkiismeret működése és a döntési szabadság tudata*.

Legutóbbi bűncselekményének elkövetésekor a visszaeső válaszolók (39 fő) 62%-a érzett lelkiismeret-furdalást saját bevallása szerint, a második felmérésünk kérdőívére válaszolva, elsősorban a tette elkövetése után (követő lelkiismeret). Csak mintegy 10%-uk számolt be a tette előtti lelkiismeret-furdalásról is (megelőző lelkiismeret). 36% nem érzett lelkiismeret-furdalást (ebből 7% azért nem, mert a felmérés idején is ártatlannak vallotta magát, illetve állítása szerint nem követte el a neki felrótt bűncselekményt), a többiek bizonytalanok voltak.¹⁹

A pszichológiai büntudat két személy kapcsolatában jelentkezik, a morális büntudat a személy és a morális törvények viszonyából származik, a teológiai büntudat pedig csak Istennel kapcsolatban értelmezhető. A teológiai büntudat a büntudati formák legmagasabb és legátfogóbb szintje, ezért hosszantartó fejlődés, lelki út eredménye, ugyanis a rádöbbenés, a ráeszmélés összetett érzelmi aktsa – nevezetesen annak felismerése, hogy a bűn elkövetése elsősorban az elkövetőnek árt, mert nem felel meg teremtett voltából fakadó rendeltetésének – meghatározó elem benne.²⁰ A visszatekintés, a büntudat annak eszköze, hogy az ember a jövő felé fordulva meghaladhassa addigi létformáját. Ez az, ami döntően megkülönbözteti a szorongástól és a csupán pszichológiai büntudattól, és egyben feltételezi vagy kiköveteli a kiengesztelődést.²¹ Természetesen nem azt állítom, hogy a

18 Horváth-Szabó K.: *Vallás és emberi magatartás*, i. m. 90–97. ■ 19 Bányai M.: *Ismételt megtérések visszaeső bűnözőknél – Börtönben fogva tartottak vallási- és lelkiállapot-felmérése 2.*, i. m. ■ 20 Horváth-Szabó K.: *Vallás és emberi magatartás*, i. m. 91–95. ■ 21 Tomcsányi T.: *Bűn, büntudat, szégyen*, i. m. 27–67.

cigány embereknek teológiai büntudatuk van, de azt igen, hogy a nem cigányokhoz képest erősebb érzelmi alapú vallásosságuk miatt a személyes istenkapcsolatukból a neveltetésük által eredő félelem sajátos büntudatot vált ki, és ez meghatározó a felmérésben hivatkozási pontként használt önkielégítéshez kialakított viszonyukban, és valószínűleg lelkiismereti alapként működik a szexualitással összefüggésbe hozható minden más cselekedetüknél, de e körön kívül is.

A valóság azonban ennél sokkal bonyolultabb. Szégyenérzet és büntudat csak elméletileg választható szét ilyen tisztán. Egyrészt a büntudat szégyent is magába foglalhat, mivel az elkövetett cselekedet tudata önbecsülésünket is megsérti, csökkenti a mások részéről elvárható tiszteletet, megingatja az én és eszménye közötti harmóniát, vagyis diszharmonia lép fel aközött, amilyen az ember valójában és amilyen lenni szeretne, másrészt a szégyenérzet és a büntudat egyaránt folyamatosan változó tényező; a büntudat a szégyennel összekapcsolódva olykor szégyenné vagy valamilyen kellemetlen büntudat-szégyen származékká is átalakulhat. Sőt, a szégyen és a büntudat a valóságban olyan szorosan összefonódnak, hogy egymásból való kiszűrésük érvénytelen következtetések levonásához vezethet.²²

A szégyen esetében az *énre*, a büntudatnál az adott *viselkedésre* helyeződik a hangsúly. A szégyen érzése ezért alapvetően fájdalmasabb a büntudatnál. (Lehet, hogy a nem cigány fogvatartottak ezért élnek meg nagyobb szenvedésnek a börtönlétet cigány társaiknál? Ha így van, akkor ebből fajsúlyos következtetés adódik a pasztorális gondozást illetően.) Az „én” romlatlan és egységes marad egy tipikus büntudati helyzetben, mert a büntudat olyan feszültséggel, megbánással, lelkiismeret-furdalással jár, amely a kiengesztelődést elősegítő cselekedeteket, a jóvátétel iránti vágyat erősíti az emberben. A szégyen megélése kicsinyíti, értékteleníti személyiségünk egészét, a szégyenkező ember tehetetlennek érzi magát, szeretne elbújni, a föld alá süllyedni. Ezek az érzések a passzív

elkerülés, kibújás, tagadás, elerőtlenedés irányába hatnak, tehát lényegük szerint destruktívak. Ezzel szemben a büntudat személyiségünknek csak azt a részét támadja, amely a tettet elkövette, és arra ösztönöz, hogy jóvátegyük az elrontott helyzetet. A büntudat felelősségérzettel párosul, a szégyenérzet a felelősségérzettől függetlenül is jelentkezhethet. A börtön számára nagyon fontos, hogy a szégyenre hajlamos személyek nemcsak általánosan hajlamosabbak a dühre, hanem frusztráció esetén nagyobb valószínűséggel fogják destruktív módon kezelni dühüket. Hasonlóan az ellenségesség, az ingerlékenység, a negatív – eleve elutasító – megközelítési mód, a sértődékenység a szakirodalom gyanakvásmérései szerint a szégyenérzettel pozitívan, a büntudattal viszont negatívan korrelálnak. A dühkitörések korrelálnak a szégyennel, azonban nem mutatnak összefüggést a büntudattal. A szégyenre való hajlam pozitív korrelációt mutat a pszichés tünetek egész sorával, míg a büntudatra hajlamos személyeknek számos lehetőségük van arra, hogy büntudatérzésükön enyhítsenek. Sőt, a büntudat legjellemzőbben akkor akadályozza az adaptációt, amikor szégyennel kapcsolódik össze. Leggyakrabban ennek hatására válhat patológiássá. Leginkább az a büntudat vezet a klinikai szakirodalomban oly sokszor leírt, véget nem érő rágódáshoz és én/önostorozáshoz, amelyre szégyen rakódik. A büntudat és a szégyen összekapcsolódásának nem a büntudat-, hanem a szégyenösszetevője jelent nagy problémát. (A „milyen szörnyű dolgot tettem” gyötrő kérdését háttérbe szorítja az az elhatalmasodó kétség, hogy „milyen szörnyű ember vagyok”.) Ugyanis a helytelen viselkedés megváltoztatható, a negatív hatások helyrehozhatók, ezzel szemben sokkal nehezebb átalakítani vagy megjavítani azt az ént, amely alapjaiban gyenge. A szégyen vagy büntudat kérdése tehát egyben beállítódás, tudatos viszonyulás is. (Például ha egy konkrét csődhelyzetet vagy bármilyen kihágást, negatív élethelyzetet az én tartósabb hiányosságának jeleként értékelnek, a megoldásra vagy jóvátételre nyíló lehetőségek súlyo-

22 Uo. 44.

san korlátozódnak. Ha nem a negatív beállítottságú énre, hanem a rossz viselkedésre vagy a megoldandó helyzetre fordítja figyelmét a bűntudatra hajlamos személy, akkor máris a jóvátétel vagy a megoldás felé fordul.)²³ Minden- nek teológiai megfelelője az ágostoni felszólítás, miszerint a bűnt gyűlölni, a bűnöst szeretni kell. Önmagától adódik ebből a pasztorális tanácsadó megkívánt attitűdje.

Állíthatjuk-e ezek után, hogy a börtönlét során a cigányokra inkább jellemző a bűntudat, a nem cigányokra pedig a szégyenérzet? A szakirodalom vázolt elméleti fejtegetései és a felmérésekből általam levont következtetések a fenti kérdésre helybenhagyóan válaszolva egy körülményt leszámítva tulajdonképpen összhangban lennének egymással. Ez a körülmény a *felelősségvállalás*. Ha ugyanis azt állítjuk, hogy a cigányokra inkább a bűntudat, a nem cigányokra pedig a szégyenérzet jellemző – természetesen nem „vegytisza” formában –, akkor a cigányokat ebből adódóan nagyobb felelősségérzet, tudatos felelősségvállalás kellene, hogy jellemezze, ami nincs összhangban mindennapi tapasztalatainkkal. A valóság persze sokkal összetettebb, mint azt gondolhatnánk. Ha egy cselekedetről az a szilárd véleményünk, hogy nem bűn, elkövetésekor ugyan mitől éreznénk akár bűntudatot vagy szégyent, netán lelkiismeret-furdalást? Ha valaki éppen a családjáért érzett felelősségtől indítva bűnözik, mert amúgy – bár mindent megpróbált – munkanélküli, vajon hová lesz a nagy elméletünk? Ha ő maga ezt nem tartja bűnnek, akkor a felelősséget sem kérhetjük számon rajta!? (Bár ez sem egészen így van, lásd például a fanatikus háborús bűnösök felelősségre vonását.) Sőt, lehet, hogy bűntudatot ugyan nem érez, de a társadalmi környezet elítélő magatartása miatt szégyellni fogja magát – talán nem is a tette, hanem a lebukása miatt. Hogy ítéljük meg tehát a „megélhetési bűnözést” vagy akár a felmérés „technikai” kiinduló alapját képező önkielégítést a börtönviszonyok között? Azt mondhatjuk rá, amit a hamis lelkiismeret kapcsán. Nevelni kell! Nyilvánvaló, hogy e téren

is Jézus a lelkigondozó példaképe. Ő sosem ítélte el a múltat vonatkozóan, de a jövőt illetően az általa felvázolt cél mindig az isteni értékrend volt. Akkor hát mondjuk ki a bűnre, hogy bűn, és hogy a fogvatartott a jövőben lehetőleg tartózkodjon tőle? Azt kockáztatva, hogy amit eddig úgy tett, hogy az szerinte nem bűn, a jövőben – esetleg nem oly gyakran, mint korábban – úgy fog megtenni, hogy bűntudata lesz tőle? S esetleg ha ennek eredményeként saját értéktelenségének érzete válik uralkodóvá, akkor szégyenérzete lesz tőle, annak minden negatív következményével? Látható, hogy a kérdés nagyon bonyolult.

A II. vatikáni zsinat szerint az emberi magatartás erkölcsi mértékét objektív kritériumok alapján, valamint a személy és cselekedete természetéből kell értékelni. A személy természetét a maga és kapcsolatainak teljességében kell szemlélni, ami kiterjed a személy minden lényeges sajátosságára. Így a cselekedet erkölcsileg jónak tekinthető, ha a személyt önmagában és kapcsolataiban nézve az a maga és kapcsolatai számára hasznos, a saját és kapcsolatainak kibontakozását segíti.²⁴ Vagyis a személy egészségének, fejlődésének, fejlődése irányultságának s ezzel összefüggésben *felelősségének* van döntő jelentősége. Azaz a kapott talentumoknak sokkal inkább, mint az elkövetett bűneink feletti önmarcangolásnak. Medjugorje néhai ferences lelkipásztora, *Slavko Barbarić* így ír erről:

„A gyónással kapcsolatos kételyeimnek és sok hívő kérdésének igenis van létjogosultsága, ha ezt a szentséget csak az elkövetett rossz szempontjából vizsgáljuk. [...] Aki szerint a láb csak arra jó, hogy ne essünk el, annak egész életében ülnie kellene, mert amint felállna, eleshetne. [...] Eszerint önmagát kevésbé károsítja meg az, aki az eleséstől való félelmében fel sem kel, mint az, aki feláll és járkal, még annak árán is, ha olykor elbotlik. [...] A keresztény élet tehát nem harc a bűn ellen, hanem küzdelem az értékekért.”²⁵

A lényeg tehát: a tettek, a szándék (érület) és a körülmények együttes figyelembevétele (régén önmagában a cselekedet volt mérvadó);

23 Uo. 28–43. ■ 24 Somfai B.: *Bioetika-vázlatok*. Szeged, 1995, 63. ■ 25 Barbarić, S.: *Bízd rám sebzett szívedet!* Szeged, 2005, Agapé Kiadó, 16., 19–20.

annak alapos és felelősségteljes mérlegelése a segítő részéről, hogy esetünkben a fogvatartott cselekedete (például az önkielégítés) mennyire köti le, mennyire jelenti élete alapmotivációját, mennyire van mindennapi életének középpontjában, azaz mennyire központi kérdés számára. Minél inkább az, vagy azzá váló, annál inkább felelőségünk, hogy megfelelő módon elmagyarázzuk, hogy nem helyes, sőt „súlyosan rendetlen cselekedetről” van szó, amely mögött valami nagyobb rendtelenség vagy bűn rejtőzik, aminek ez csak tüneti jele. Segíthet annak megállapításában, hogy a cselekedet mennyire van az illető élete középpontjában, ha egyéni beszélgetések során egyre jobban megismerve őt cselekedetét el tudjuk helyezni élete egész irányultságának vonalán. Jó hasznát tudjuk venni a szellemek Szent Ignác-i megkülönböztetése alapkérdésének: életének egész irányultságára elmondható-e, hogy mostanra tartósan Isten felé mutat, vagy sem? (Ez a módszer abban is segít bennünket, hogy jobban ráérezzünk: a fogvatartott lelkigondozást, „léleksimogatást” igényel-e, vagy érett már a kísérésre.) Ha életének alapirányultsága Isten felé vezet, a lelkiismeretére lehet apellálni, hogy minden esetben, amikor „bűnbe” esik, figyeljen belső hangjára: ha cselekedete után zavartságot érez, akkor lelkiismerete az Istenhez vezető iránnyal ellentétesnek tartja cselekedetét, ezért

próbáljon a jövőben erőteljesebben ellenállni a kísértésnek. A jó irányba tartó embernek csak az Istennel összhangban lévő cselekedetek okoznak örömteli, zavartalan jó érzést. Akinek viszont a belső hangja „nem zavarja” rossz cselekedetét, sőt lelkileg netán jó érzés kíséri, az Szent Ignác szerint azt jelenti, hogy az illető irányultsága nem Isten felé mutat, hanem éppen ellenkezőleg. Ugyanis – egész életét tekintve – az Istennel ellentétes irányultságú embernek a helytelen cselekedetek okoznak maradéktalanul jó érzést, és a jó cselekedetek zavarják. Az ilyen embert megfelelő módon rá kell ébreszteni, hogy nem helyes, amit tesz, különben – büntudat nélkül ugyan – még jobban az Istennel ellentétes irányba hajszolja magát. Ebből a szempontból annak kockázata, hogy az eddig büntudat nélkül élő embernek esetleg büntudata vagy szégyenérzete támad, a kisebbik rossz ahhoz képest, hogy végleg belelovalja magát egy helytelen cselekedetbe. És ez már a segítő felelősége is.

Slavko Barbarić intelmét szem előtt tartva próbáljuk meg a fogvatartottat jó, önfeláldozó, másokat segítő szemlélethez segíteni, és így megváltoztatni életének irányultságát. Ez meg rögzített bűnhöz kötöttsége esetén, illetve annak dacára is irányváltást adhat életének. Minden esetben az új irány fontosabbá válhat számára, mint a „bűne”.

1. táblázat: Az önkielégítést végzők létszámadatai (fő)

	naponta			hetente többször			havonta többször			ritkábban			soha			összesen		
	cigány	nem cigány	együtt	cigány	nem cigány	együtt	cigány	nem cigány	együtt	cigány	nem cigány	együtt	cigány	nem cigány	együtt	cigány	nem cigány	együtt
bűnnek tartja	2	2	4	3	3	6	1	2	3	13	5	18	2	1	3	21	13	34
nem bűn	9	5	14	4	5	9	6	4	10	11	14	25	1	3	4	31	31	62
együttesen	11	7	18	7	8	15	7	6	13	24	19	43	3	4	7	52	44	96

BÖRTÖNFELMÉRÉS 3.

A kérdőív kitöltése önkéntes. Kérem, hogy **névtelenül**, kérdésenként egyetlen megfelelő kis kör áthúzásával válaszoljon **őszintén** az alábbi kérdésekre! (Ha óhajtja, bármelyik kérdésnél a válaszához külön kiegészítést is tehet.)

1. Vérbe fagyva találsz egy földön fekvő férfit egy elhagyatott helyen. Még él. Felismered, hogy ő az, aki miatt börtönbe jutottál. Mit teszel?
 - sorsára hagyod, mert azt kapta, amit megérdemelt
 - segítesz neki vagy segítséget hívsz
2. Véleményem szerint a jelenlegi börtönbüntetésemet
 - megérdemeltem
 - nem érdemeltem meg, mert... (indokold)
3. Egy jó krimit nézel a filmen. A gyilkos férfi, aki rendőrt ölt, amúgy rokonszenves, az őt üldöző felügyelő pedig ellenszenves figura. Kinek drukkolsz?
 - a gyilkosnak
 - a felügyelőnek
4. Véletlenül találkozol ifjúkori nagy szerelmeddel, aki akkor kikoszarzott. Most viszont ugyancsak rokonszenvez veled, de neked már családod, gyerekeid vannak; szabadon, harmonikusan élsz. Neki is családja, gyerekei vannak. Mit teszel?
 - udvariasan elhárítod a közeledését
 - igyekszel megkapni
 - ha mást tennél, írd ide
5. Filmet nézel. Egy cigány rendőr üldöz egy nem cigány bűnözőt. Kinek drukkolsz?
 - a rendőrnek
 - a bűnözőnek
 - egyiknek sem
6. Rájössz, hogy feleséged / élettársad / barátnőd, akit szeretsz, teljesen nyilvánvalóan megcsal. Te már egy ideje szabadultál a börtönből, és ő megbocsátott neked a börtön miatt, sőt hűséges volt hozzád, amíg távol voltál. Mit teszel?
 - megbüntetem
 - megbocsátok (megpróbálom helyreállítani a kapcsolatot)
 - megszakítom vele a kapcsolatot
7. Véleményem szerint bűn az önkielégítés?
 - igen
 - nem
8. A börtönben rendszeresen önkielégítést végzek:
 - naponta
 - hetente többször
 - havonta többször
 - ritkábban
 - soha

9. Izgalmas bokszmeccset nézel. Egy cigány és egy nem cigány sportoló teljesen egyenrangú, sportszerű küzdelmet vív a ringben egymással. Kinek drukkolsz?
- a cigánynak
 - a nem cigánynak
 - nem ilyen választás szerint drukkolok
10. Barátaiddal a kocsmából kijöve látod, hogy egy gépkocsijával szabályosan közlekedő férfi a szemed láttára majdnem elgázolja a figyelmetlen kislányodat, aki szerencsére sértetlenül megúszta. Mit teszel?
- kérdőre vonom a lányomat
 - felelősségre vonom a gépkocsivezetőt
 - ha mást tennél, írd ide, hogy mit
11. Megfelelő ellenszolgáltatásért cserébe vállalom a vamzer (besúgó) szerepét a börtönben?
- igen
 - nem, semmi pénzért
12. Filmet nézel. Egy cigány bűnözőt üldöz egy nem cigány rendőr. Kinek drukkolsz?
- rendőrnek
 - bűnözőnek
 - egyiknek sem
13. Karácsony közeledik. Testvéreddel hosszú évek óta haragban vagy, mert úgy érzed, hogy ő az, aki nagyon megsértett. Emiatt nem beszéltek egymással. Teszel-e valamit?
- kezdeményezem vele a kibékülést
 - semmit; ő sértett meg, kérjen ő bocsánatot
14. Előfordult már, hogy szexuális vágyamat börtöntársam aktív közreműködésével elégítettem ki:
- igen, rendszeresen
 - igen, néha
 - nem, soha
15. Vérbe fagyva találsz egy földön fekvő ismeretlen cigány férfit egy elhagyatott helyen. Még él. Mit teszel?
- sorsára hagyod, és továbbmész
 - segítesz neki vagy segítséget hívsz
16. Feleséged/élettársad, akit nagyon szerettél, évekkal ezelőtt elhagyott. Most visszatér azzal, hogy nagyon megbánta, kéri, hogy bocsáss meg, és szeretne újra veled élni, mert még mindig te vagy számára az igazi. Te azóta egyedül élsz. Mit teszel?
- megbocsátok, de már nem fogadom vissza
 - megbocsátok, és örömmel visszafogadom
 - nem bocsátok meg, és elküldöm
17. A helyzet ugyanaz, mint az előző kérdésnél, azzal a különbséggel, hogy az asszony láthatóan várandós, de nem tőled. Viszont te még mindig szereted. Mit teszel?
- megbocsátok, de már nem fogadom vissza
 - megbocsátok, és örömmel visszafogadom a leendő gyerekkel

- o megbocsátok, de csak azzal a feltétellel fogadom vissza, hogy a gyereket elveteti
 - o nem bocsátok meg, és elküldöm
18. Életmentő és kiváló úszó vagy. Négyen fuldokolnak a viharos vízben, de a túlterhelés elkerülése miatt neked szigorúan csak három személyt szabad felvenned a mentőcsónakba. A négy középkorú ismeretlen férfi közül három cigány, egy nem az. Mit teszel?
- o egy cigányt a vízben hagyok, a többieket felveszem
 - o a nem cigányt a vízben hagyom, a többieket felveszem
 - o nem érdekel, hogy ki kicsoda – ahogy odaérek, egyiket a másik után felveszem, de a negyediket kénytelen vagyok otthagyni
 - o mindenkit felveszek, és kiugrom a csónakból, mert én a csónakba kapaszkodva is megőrzöm az életemet, amíg segítség érkezik
19. Jelenlegi börtönbüntetésed hossza:
- o 0–2 év
 - o 2–4 év
 - o 4–6 év
 - o 6–8 év
 - o 8–10 év
 - o 10–12 év
 - o 12–14 év
 - o 14–16 év
 - o több
20. Emlékezetem szerint töltöttem ki kérdőívet az alábbi vallási-lelki felmérések alkalmával (mindkét kört jelöld, ha mindkét felmérésen részt vettél):
- o tavaly (2008. december)
 - o tavalyelőtt (2007. november)
 - o nem
21. Ön cigány vagy cigány származású?
- o igen o nem

Köszönöm az együttműködést!
2009. december

A FELMÉRÉSEK MINTÁJÁNAK SZEMÉLYES HÁTTÉRINFORMÁCIÓI

Kisebbségi eltérésekkel mindhárom felmérésre jellemző, hogy a válaszadók 55%-a cigány ember, és a tendencia nem ennek csökkenése irányába mutat. A válaszolók 12%-a válaszolt mindkét korábbi felmérésben is (a cigányok 4%-a, a nem cigányok 16%-a). Egyik korábbi felmérésben sem vett részt a válaszolók 47%-a (a cigányok 53%-a, a nem cigányok 40%-a). Az első felmérésben is már válaszolt a harmadik alkalommal válaszolók 12%-a (a cigányok 10%-a, a nem cigányok 14%-a). A második felmérésben is már válaszolt a harmadik alkalommal válaszolók 30%-a (a cigányok 29%-a, a nem cigányok 30%-a). (Lásd az 1. táblázatot a 178. oldalon.)

Megdöbbenő, hogy az első felmérés alkalmával a minta 15%-a vallotta azt, hogy első börtönbüntetését tölti, tehát 85%-uk visszaeső, ami minden előzetes várakozást és hazai börtönstatisztikát felül-, illetve „alulmúl”! (Volt, aki harmincháromszor volt korábban büntetve, illetve volt, aki összesen huszonhét évet töltött börtönben.) A második felmérés során a minta 30%-a (17 fő) vallotta azt, hogy első börtönbüntetését tölti, tehát itt csak a minta 70%-a volt visszaeső.

Más felmérések szerint a megkérdezettek 73%-a, azaz négyötöde visszaesőként van ismét büntetés-végrehajtási intézetben.¹ Több mint érdekes, hogy ezzel szemben a 2003-tól 2009-ig terjedő időszakban a 2009. évet leszámítva nagyságrendileg a regisztrált bűnelkövetők mintegy kétharmada első bűntényes, egyharmada pedig büntetett előéletű, tehát az én felmérésem éppen ellenkező arányt hozott eredmé-

nyül! (Ha a hivatalos statisztikát mint országos kitekintést elfogadjuk, akkor a drasztikus eltérés egyetlen magyarázata csak az lehet, hogy erre a börtönre elsősorban a „nehézfűűk” jellemzők.) 2009-ben mintegy nyolcezerrel nőtt a büntetett előéletű elkövetők száma. Az érezhető méretű növekedés az országos hivatalos arányt 60:40-re módosította. „Ennek okai egyelőre nem állapíthatók meg, ahogyan az sem dönthető el, hogy egyszeri adattorzulásról, avagy új trend kezdetéről van-e szó.”² Nos, a fogvatartottakkal való kapcsolataim alapján, élettörténetüket, mentalitásukat megismerve szerény véleményem az, hogy sajnos biztosan nem egyedi kiugrásról van szó. Az 1. táblázatból az is kiderül, hogy míg az első felméréskor a visszaesők háromnegyede, azaz a válaszolók 65%-a többszörös visszaeső, a második felmérés mintájában a visszaesők 80%-a, azaz a válaszolóknak ezúttal is 65%-a többszörös visszaeső!³ Ebből a szempontból még valószínűbb az az előbb említett feltételezés, hogy az országos átlaghoz képest valóban nehézfűűkről van szó, hiszen a hivatkozott hivatalos forrás szerint „a büntetett előéletű bűnelkövetők nagyjából háromnegyede egyszerű bűnismétlő”, míg az én felméréseim ebben a vonatkozásban is éppen fordított eredményt mutattak! Az is feltűnő, és az említett feltételezést tovább erősíti, hogy az első felmérés vizsgált mintája másfélszer akkora arányban tartalmazott életellenes cselekmény miatt elítélteket (15%), mint ami ennek a börtönnek a teljes fogvatartotti állományára jellemző (9–10%)! (Ezzel szemben meg kell jegyezni – ismét a már idézett hivatalos országos statisztikára hivatkozva –, hogy a befejezett szándékos emberölések száma az 1999. évi 250-ről tíz év alatt fokozatosan csökkent 138-ra,

1 Csáki A. – Márton A. – Mészáros M.: *Fogva tartott drogfogyasztók főbb jellemzői*. Kutatási összefoglaló. Budapest, 2009, Váltó-sáv Alapítvány, 12. ■ 2 *Az ezredfordulót követő bűnözési helyzet. Elemzés az egységes nyomozó hatósági és ügyészségi bűnügyi statisztika adatai alapján*. Budapest, 2010, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium Statisztikai és Elemző Osztály. ■ 3 Az utóbbi időben több alkalommal és több fórumon elhangzott az az angolszász gyakorlat mintájára követendő javaslat, miszerint a bíróságok számára kötelezővé teszik, hogy a súlyos vagy erőszakos bűncselekmények visszaeső elkövetőit a harmadik alkalom után életfogytiglani szabadságvesztésre kell ítélni. Mivel az 1. táblázat a büntetés időtartama és nem a cselekmény fajtája és gyakorisága szerint mutatja az elítéltek számát, azt, hogy maga a cselekmény mennyire volt súlyos és hányadik alkalommal történt, a bírósági ítéletek gyakorlata alapján csak valószínűsíteni tudom a büntetés idejéből visszakövetkeztetve. Ha a súlyosság határát ilyen alapon önkényesen 6 év körül szabom meg, akkor a táblázatból látható, hogy mind a jelenlegi büntetés hossza, mind a korábbi bűncselekmények gyakorisága alapján a jelenleg fogva tartott visszaesők minimum 60%-át ebbe a kategóriába kellene sorolni! Ha a súlyosság határát 3 évben szabom meg, akkor a visszaesők mintegy háromnegyede lenne érintett. A jelenlegi börtönfőerőhely-kapacitás esetén már az előbbi esetben is a jelenlegi körülbelül 14-15 ezres férőhely-kapacitást mintegy kétharmadával kellene szinte azonnal bővíteni! (Már a jelenlegi körülbelül 17 ezer fő egyidejű elítélts is mintegy 130%-os túltelítettséget jelent a férőhelyek emberjogi normáit figyelembe véve!)

azaz mivel Magyarországon az elkövetett regisztrált bűnesetek száma éves szinten 350–400 ezer körüli, a regisztrált bűnelkövetők száma éves szinten 110–130 ezer fő között mozog évek óta – illetve ennél mintegy 50%-kal magasabb az ismeretlen elkövetők száma –, az említett emberölések a regisztrált bűnelkövetőknek mintegy 0,15%-át képviselik!) Súlyosabb bűn – nagyobb büntetés – nagyobb szenvedés – erősebb „léleképítés” – nagyobb késztetés a vallás bevonására a megküzdésbe? A minta a második felmérés alkalmával is nagyobb arányban tartalmazott életellenes cselekmény miatt elítélteket (11%), mint ami ennek a börtönnek a teljes fogvatartotti állományára jellemző. Külön érdekes, hogy ugyanennek a mintának 7 fő emberölésért elítélt tagjából 4 fő, azaz több mint a fele első büntényes.

A második felmérés 17 fő első büntényeséből csak 2 fő cigány férfi, viszont a visszaesők kétharmada cigány. A 2. táblázat adatai alapján (lásd a 178. oldalon), amit a második felmérés szolgáltatott, az első büntényes átlagos büntetése 7,8 év elsőre!

A fenti táblázatok adataiból súlyozott átlaggal számítva a második felmérés mintájának „átlagos elítéltje” harminchét éves, jelenleg hétéves büntetését tölti, amiből három évet letöltött. Harmincnégy éves korában már öt alkalommal összesen tíz évet töltött börtönben. Mivel a mintában húsz év alatti korú nem volt, „átlagos elítéltünk” mindezt csak úgy tudta „előállítani”, hogy a büntetések között nagy valószínűséggel kevesebb, mint egy év telhetett csak el.

Az 1. táblázat adatai szerint a 2 év alatt elítéltek 65%-a, a 2 és 4 év közöttiek 56%-a, a 4 és 6 év közöttiek 71%-a, a 6 és 8 év közöttieknek csupán egyharmada, a 8 és 10 év közöttieknek szintén egyharmada, a 10 éven felülieknek pedig 57%-a cigány. Számomra kissé meglepő a 10 éven felüli büntetéssel sújtottak relatíve magas aránya, együttesen 32%, ami egyértelműen súlyos bűncselekményre utal. Ebben nincs etnikumi különbség. Ugyancsak érdekes, hogy a cigányok egynegyede a legenyhébb (2 év alatt) bün-

tetéssel jellemezhető, a nem cigányok közel egyharmada viszont a 6–8 év büntetési tartományba esik a harmadik felmérés adatai szerint.

Azon túl, hogy ha egyszer egy cigány személy börtönbe jut, nagyobb „forgási sebességgel” kerül ismételten vissza, nem lehet állítani, hogy a visszaesők csupán korábbi büntetésének jellemzői és az etnikum között bármiféle összefüggés lenne. Viszont 2005-ös adatok alapján az országosan nyilvánvalóvá vált bűncselekmények egyharmadát cigányok követik el.⁴

Az elkövetett bűncselekményeknek több mint a fele a második felmérésből adódóan vagyron elleni (amiből 22% lopás, 20% rablás) – feltételezhetően ezt tükrözi a második felmérésben szignifikánsan kiugró 6 és 8 év közötti büntetés hossza –, 27%-a személy elleni, mintegy 5-5%-ban nemi erkölcs elleni, illetve közélet tisztasága elleni (kábitószer, embercsempészet, korrupció), illetve közrend elleni (lőfegyver, garázdaság). (Országos átlagban a bűncselekmények mintegy 70%-a nem erőszakos vagyron elleni.)⁵ (Lásd a 3. táblázatot a 179. oldalon.)

Szűk egy év elteltével az első két felmérés mintája között elmozdulás tapasztalható a fiatalabb életkor javára. Az osztársadalmi tendenciák mellett valószínűleg ez is az egyik oka annak, hogy a nőtlenség aránya megugrott, a nőseké csökkent, különösen az első házasságukban élők aránya (6%). Ennek megfelelően megnőtt a gyermektelenség aránya, a három- vagy többgyerekeseké pedig csökkent. Más felmérések szerint a megkérdezettek 43,3%-a nőtlen, 37,3% élettársi kapcsolatban él, nős 6%, elvált 10%, özvegy 1,5%, és a kérdőíves vizsgálat során a megkérdezettek 55,6%-ának volt csak gyermeke.⁶

A felekezeti hovatartozást illetően más, a teljes fogvatartotti – tehát nemcsak vallásos – állományt felölelő reprezentatív felmérés szerint az állomány 51%-a római katolikus, 21%-a református, 5%-a evangélikus, a fennmaradó egyéb.⁷

(Az első vízszintes számsor az első, a második vízszintes számsor a második felmérés adatait tartalmazza. Az életállapotról vonatkozó részletes adatokat csak a második felmérés kérdezte.)

4 Tomka F.: *Lelkipásztori teológia és az új evangelizáció*. Budapest, 2006, Szent István Társulat, 3., 317. ■ 5 Uo. ■ 6 Csáki A. – Márton A. – Mészáros M.: *Fogva tartott drogfogyasztók főbb jellemzői*, i. m. 27–28. ■ 7 Vári K.: *A börtönlelkészség hét éve Magyarországon*. Szakdolgozat. Budapest, 2007, ELTE Jogi Továbbképző Intézete, Igazságügyi Szociális Tanácsadó Szak.

Függelék, 1. táblázat: A büntetés és a büntetett előélet jellemzői a válaszolók arányában (%)

Börtönbüntetés hossza (év)											
< 2	2-4	4,1-6	6,1-8	8,1-10	10,1-12	12,1-14	14,1-16	> 16	10,1-20	> 20	
2	25	21	17	14					15	6	1. felmérés (%)
2	24	18	36	4					16	0	2. felmérés (%)
21	10	15	19	3	5	14	6,5	7	32		3. felmérés (%)
25	10	19	11	2	5	12	10	5	32		cigány
17	10	10	29	5	5	17	2	7	31		nem cigány

A visszaesők korábbi büntetéseinek													
száma (alkalom)					együttes hossza (év)								
1	2	3	4-10	11-20	< 2	2-4	4,1-6	6,1-8	8,1-10	10,1-15	15,1-20	> 20	
24	24	23	15	14	5	16	31	4	8	14	12	10	1. felmérés
21	15	15	39	10	2	12	22	10	19	13	12	10	2. felmérés

Jelenlegi büntetéséből letöltött idő (év)												
< 1	1,5	2	2,5	3	3,5	4	4,5	5	5,5	6	7	
6	5	6	27	11	9	-	9	18	2	6	1	

Függelék, 2. táblázat: Első büntényesek alapvető jellemzői

Büntény kategóriája	Büntetés hossza (év)	Elítélt kora (év)
csempészés	3	30
csalás	3,5	46
vagyon elleni	3,5	27
vagyon elleni	5	?
rablás	5,5	36*
kerítés, csempészés	5,5	31*
?	6	42
pedofília	6	39
személy elleni	7	?
rablás	7,5	47
személy elleni	8	24
szemérem elleni	9	37
emberölés	10	35
emberölés	13	23
emberölés	14	23
emberölés	18	59
rablásra felbujtás	nem jogerős*	

Jelmagyarázat: *cigány

Függelék, 3. táblázat: A reprezentatív minta jellemzői százalékos megoszlás szerint (%)

Életkor				Életállapot				Megkötött házasságok száma			
20-30	31-40	41-50	50 felett	nőtlen	nős	elvált	élettársi kapcsolat	egy	kettő	három	
22	30	33	15	33	22	15	30	70	22	8	1. felmérés
22	44	24	10								2. felmérés

Nőtlen, egyedülálló	Nőtlen, élettárssal
37%	16%

Házas, házastárssal*	Házas, élettárssal
14%	3,5%
	Házas, egyedül
	3,5%

Elvált, egyedülálló	Elvált, élettárssal
14%	5%

Özvegy, egyedülálló	Özvegy, élettárssal
3,5%	3,5%

Jelmagyarázat: * 40%-nak első, 60%-nak második, illetve harmadik házassága

Gyermekek száma						Iskolai végzettség				Felekezeti hovatartozás			
nincs	1	2	3	4	több	1-4. általános iskola	5-8. általános iskola	középiskola	felsőfokú	katolikus	más	vallás nélküli	
21	25	14	21	7	12	12	58	27	3	80	10	10	1. felmérés
31	24	15	18	4	8	6	50	39	5	84	10	6	2. felmérés

- Barbaric, S.: *Bzsd rám sebzett szívedet!* Szeged, 2005, Agapé Kiadó.
- Baumgartner, I.: *Pasztorálpszichológia*. Budapest, 2006, Semmelweis Egyetem – Párbeszéd (Dialógus) Alapıtvany – HÍD Alapıtvany.
- Bányai M.: Börtönben fogva tartottak vallási- és lelkiállapot-felmérése. *Embertárs*, 2008/3., 257–274.
- Bányai M.: Ismételt megtérések visszaeső bűnözőknél – Börtönben fogva tartottak vallási- és lelkiállapot-felmérése 2. *Embertárs*, 2009/4., 356–385.
- Bányai M.: *Lelekepıtes a börtönben – A krízishelyzet lelkisége teológiai-pszichológiai aspektusból*. Szakdolgozat. Budapest, 2009, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola.
- Bányai M.: *Bortonkalauz lelkigondozók számára*. Szakdolgozat. Budapest, 2011, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola.
- Byrne, K.: Sexual Dysfunctioning. In Wicks, R. J. – Parsons, R. D. – Capps, D.: *Clinical Handbook of Pastoral Counselling*. Mahwah, 1985, Integration Books, Paulist Press.
- Csáki A. – Márton A. – Mészáros M.: *Fogva tartott drogfogyasztók főbb jellemzői* (kutatási össze-foglaló). Budapest, 2009, Váltó-sáv Alapıtvany.
- Csordás E. – Tringer L.: Képtelenség a házasságra a férfi szexuális tulerzekenyssege miatt. *Kánon-jog*, Budapest, 2005, PPKE.
- Az ezredfordulót követő bűnözési helyzet – Elemzés az egységes nyomozó hatósági és ügyészégi bunügyi statisztika adatai alapján*. Budapest, 2010, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium Statisztikai és Elemző Osztály.
- Ferencz Z. – Keszeli S. – Kovács-Krassoi A.: *A megtérést elősegítő tényezők a mai magyar fiatal- és felnőttkori megtérők életében*. Szeged, 2007, Szegedi Hittudományi Főiskola.
- Foglyoknak szabadulást*. Budapest, 2007, Református Missziói Központ.
- Frankl, V. E.: *A tudattalan Isten – Pszichoterápia és vallás*. Budapest, 2002, EuroAdvice.
- Frankl, V. E.: *Az ember az értelme irányuló kérdéssel szemben*, Budapest, 2005, Jel Kiadó.
- Frankl, V. E.: *Mégis mondj igent az életre!* Budapest, 2007, Jel Kiadó.
- Frielingsdorf, K.: *Istenkepek*. Budapest, 2007, Szent István Társulat.
- Greshake, G.: *A szeretet ára – Elmelkedes a szenvedésről*. Budapest, 1999, Paulus Hungarus – Kairosz Kiadó.
- Greshake, G.: *Az élet vége? Halál – feltámadás – lélekvándorlás*. Budapest, 2001, Új Ember Kiadó.
- Grün, A. – Dufner, M.: *Mélyből forrasozo lelkiség*. Pannonhalma, 2005, Bencés Kiadó.
- A gyontato atyák vademecuma – A házassági erkölcs néhány kérdésében*. Budapest, 1999, Szent István Társulat.
- Gyökössy E.: *Magunkról magunknak*. Budapest, é. n., Szent Gellért Kiadó és Nyomda.
- Horváth-Szabó K.: *Vallás és emberi magatartás*, Piliscsaba, 2008, PPKE.
- Jálics F.: *Testvéreink hite*. Kecskemét, 2009, Korda Kiadó.
- Kavanaugh, J. E.: *Krisztus követése a fogyasztói társadalomban – A kulturális szembenállás lelkisége*. Budapest, 2003, Ursus Libris Kiadó.
- Kübler-Ross, E. – Kesler, D.: *Élet-leckék*. Budapest, 2002, Vigília Kiadó.
- Lozoff, B.: *We’re All Doing Time*. Durham, 1987, Hanuman Foundation.
- Nemes O. – Kovari M.: *Pasztorális segıtokapcsolat a gyakorlatban*, *Embertárs*, 2006/1., 41–48.
- Nouwen, H. J. M.: *A szeretet belső hangja – Út a gyotrelmen át a szabaduláshoz*. Budapest, 2002, Ursus Libris Kiadó.
- Nouwen, H. J. M.: *A sebzett gyógyító – Lelkiszolgalat korunk társadalmában*. Budapest, 2006, Ursus Libris Kiadó.

- Nouwen, H. J. M.: *Nyújtsd a kezed – A spirituális élet három mozdulata*. Budapest, 2007, Ursus Libris Kiadó.
- Az öngyilkosság megelőzése: Útmutató börtöntisztek részére. Genf, 2000, WHO. <http://www.lelekbenotthon.hu/2010/11/az-ongyilkossag-megelozese-utmutato-bortontisztek-reszere/>
- Papp M.: *A személyes kapcsolatok etikája – Szexualitika*. Jegyzet. Budapest, 2009, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola.
- Philippe, P. J.: *Keresd a békét, és járj a nyomában!* Homokkomárom, 2000, Nyolc Boldogság Katolikus Közösség.
- Quoist, M.: *Így élni jó – Elmélkedések az élet művészetéről – mai keresztényeknek*. Bécs, 1983, OMC.
- Rayburn, C. A.: Prison. In Wicks, R. J. – Parsons, R. D. – Capps, D.: *Clinical Handbook of Pastoral Counselling*. Mahwah, 1985, Integration Books, Paulist Press.
- Somfai B.: *Bioetika-vázlatok*. Szeged, 1995, Szegedi Hittudományi Főiskola.
- Szentmártoni M.: Megbocsátás és kiengesztelődés. *Vigilia*, 2008/7., 542–547.
- Tomcsányi T.: Bűn, bűntudat, szégyen – A delegált bűntudat valláslélektani és lelkigondozói megközelítése családtörténetek kapcsán. In Tomcsányi T.: *Amikor gyöngé, akkor erős – Tanulmányok a valláslélektan, a pasztorálpszichológia és a lelkigondozás köréből*. Budapest, 2002, Animula Kiadó.
- Tomcsányi T. – Tésenyi T. – Vári A.: *A bűntudat és a szégyen kapcsolata a pszichés tünetekkel*. In Tomcsányi T.: *Amikor gyöngé, akkor erős – Tanulmányok a valláslélektan, a pasztorálpszichológia és a lelkigondozás köréből*. Budapest, 2002, Animula Kiadó.
- Tomka F.: *Lelkipásztori teológia és az új evangelizáció*. Budapest, 2006, Szent István Társulat.
- Tringer L.: *A gyógyító beszélgetés*. Budapest, 2007, Medicina Kiadó.
- Varga K.: *Vallásosság-szindróma és polgári társadalom: szociológiai hipotézisek megvitatása a világnézeti helyzet alakulásáról*. Piliscsaba, 1999, PPKE.
- Vári K.: *A börtönlelkészség hét éve Magyarországon*. Szakdolgozat. Budapest, 2007, ELTE Jogi Továbbképző Intézete, Igazságügyi Szociális Tanácsadó Szak.

